

Újrarajzolt határ-újrarajzolt történelem

MNL Nógrád Megyei Levéltára
XII. Levéltári Nap
konferenciakötete

ÚJRARAJZOLT HATÁR – ÚJRARAJZOLT TÖRTÉNELEM

MNL Nógrád Megyei Levéltár XII. Levéltári Nap
Konferenciakötet

Salgótarján, 2022

Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból

66.

Szerkesztette:
SZEPESSY NÉ JUDIK DOROTTYA

Lektorálta:
PHD L. BALOGH BÉNI

Számítógépes szerkesztés:
HERNÁDINÉ BAKOS MARIANNA

A borítón látható Salgótarján, Kálvária – Magyar feltámadás barlang
(A fotót készítette: LŐRINCZ MELINDA)

ISSN 2939–5348
ISBN 978–963–7243–85–1

© Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára

Kiadja: a Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára
Felelős kiadó: Gusztiné Dr. Toronyi Judit

TARTALOM

Köszöntő.....	4
Bevezető gondolatok.....	6
Bese László: A trianoni békeszerződés megjelenítése az 1989 utáni szlovákiai általános iskolai történelemtankönyvekben	8
Vajda Barnabás: Hogyan írnak és hogyan írhatnának Trianonról a szlovákiai történelemtankönyvek?.....	19
Sebestyén Batta Ágnes: „ <i>Sine ira et studio...</i> ” (A változó Trianon-kép vizsgálata néhány magyar középiskolai történelemtankönyv, és az érettségi követelmények vonatkozásában 1989–2021 között)	32
Szepessy Judik Dorottya: Trianon után – Siketoktatás Felvidéken	49
A tanulmánykötet szerzői.....	67

KÖSZÖNTŐ

A Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára XII. Levéltári Napját a trianoni békeszerződés aláírásának 100. évfordulójához kapcsolódóan „Újrarajzolt határ – újrarajzolt történelem” címmel rendezte meg 2020 novemberében.

A járványügyi intézkedések miatt rendhagyó módon, csak online formában kerülhetett sor a tudományos konferenciára, így az előadásokat csak a virtuális térben követhették figyelemmel az érdeklődők. A konferencián elhangzott előadásokra alapozva jelentetjük meg levéltárunk első e-book kötetét, amelyben a témához kapcsolódóan négy tanulmányt olvashatnak.

A szerzők nem eseménytörténeti szempontból közelítik meg a témát, hanem az értekezések a trianoni békerendszernek az oktatásban megjelenő hatásait járják körbe. Egyrészt a magyar és a szlovák tankönyvekben található trianoni békekötésről szóló fejezeteket elemzik, másrészt a felvidéki sikertektatást ismerhetjük meg az első világháború után. Az egyes tudományos elemzések egyöntetűen felhívják a figyelmet arra, hogy a történelemtanításban fontos szerepe van a történelmi emlékezetnek, hiszen Trianon kérdése mind a magyar mind a szlovák társadalom számára lényeges kérdés.

Bese László, a Selye János Egyetem doktorandusz hallgatója a trianoni békeszerződés 1989 utáni megjelenítését mutatja be a szlovákiai magyar általános iskolai tankönyvekben, konkrét példákon keresztül ismertetve.

Dr. Vajda Barnabás, a Selye János Egyetem docense a trianoni téma változásairól írt a szlovákiai történelemtankönyvek tükrében. Ebben a fejezetben áttekintést kapunk az 1920-as évektől napjainkig, több konkrét példát bemutatva egy-egy történelemtankönyvet illetően.

Sebestyénne Batta Ágnes, levéltárunk munkatársa tanulmányában a változó Trianon-képet vizsgálja néhány magyar középiskolai történelemtankönyv, és az érettségi követelmények vonatkozásában 1989-2021 között.

Szepessyné Judik Dorottya főlevéltáros, a Selye János Egyetem doktorandusz hallgatója a trianon utáni felvidéki sikertektatást mutatja be tanulmányában.

Ezúton is szeretnék köszönetet mondani együttműködő partnerünknek, a szlovákiai Selye János Egyetem Tanárképző Karának, és Dr. habil Vajda Barnabás egyetemi docens, a Történelemdidaktikai Doktori Iskola vezetőjének, hogy előadásaikkal hozzájárultak tudományos rendezvényünk sikeréhez, majd jelen kötetünk kiadásához.

Gusztiné Dr. Toronyi Judit
igazgató
Magyar Nemzeti Levéltár
Nógrád Megyei Levéltára

BEVEZETŐ GONDOLATOK

A Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára és a Selye János Egyetem Tanárképző Kar Történelemdidaktika doktori tanulmányi programja együttműködésében 2020-ban „Újrarajzolt határ – újrarajzolt történelem” címmel rendezett Levéltári Nap Trianonra, annak következményeire, és ehhez kapcsolódóan a változó történelemtanításra fókuszált.

A trianoni békeszerződés 100 éves évfordulója mellett nem véletlenül választottuk ezt a témát, ugyanis a döntés a történelmi Nógrád megye határait is fokozottan érintette.

A történelmi Nógrád megye határa Trianon előtt relatíve messze volt az országhatártól. 1920-tól azonban nemcsak a határra került, hanem csonka megyévé vált: az új határ már a Karancs-Medves hegyvonulatát, valamint az Ipoly vonalát követte. A megye területének 42,3%-át, 1747 km²-t veszítette el, 117 településsel és 95 000 lakossal egyetemben. Az 1910-es hét járásból csak kettő maradt érintetlenül: a nógrádi és a sziráki. A határváltozás során a gácsi és a losonci járás egészét csatolták el, illetve a balassagyarmati felét, a fülekinéket több mint 30%-át és a szécsényi járás 20%-át.

A határon túlra kerültek a régió legfontosabb központjai, Fülek, Losonc, a szomszédos megyékből Ipolyság, Rozsnyó és Rimaszombat is, ami meghatározta a megye életét több szempontból is. Az új határok nem igazodtak a korábbi földbirtokok határához sem, ezért számos intézkedés született a gazdasági problémák megoldására – részben sikerrel. Csehszlovák-magyar megegyezés szerint az Ipoly vonalán 10 km-es távolságban fényképes határátlépési igazolvánnyal mindkét oldalról biztosították a munkába járást három átkelőhely meghatározásával, továbbá kereskedelem is folyt.

A korábban természetesnek vett területi és gazdasági egység, ahol a tőke, a munkaerő, a termékek és tudás szabad áramlása valósult meg, melyet gróf Apponyi Albert természetes egységeknek hívott, megszűnt. Az ipari üzemek a nyersanyag-hiány mellett piaci problémákkal is küzdöttek, megváltozott a városok vonzáskörzete. Megjelent a munkanélküliség korábban nem ismert volumene, köztük az újonnan alakuló szomszédos államok területéről menekültek, az ún. vagonlakók is. Balassagyarmat az Ipolyon túli, északi részét, területének mintegy egyötödét lakosságostul elvesztette. A város-környéki kisipar, építőipar (téglagyárak, fafeldolgozás) beszállítók nélkül maradt, ugyanakkor a piaci lehetőségei is beszűkültek. Az új csehszlovák állam az ás-

ványkincsek, nyersanyagok és üzemek mellett elsősorban a vasútvonalakhoz ragaszkodott. Így született meg a „hajózhatóvá hazudott” folyók legendája, esetünkben az Ipolyé. Ablonczy Balázs szerint valójában a Csata – Ipolyság – Losonc vasútvonal használatának biztosításáról volt szó. Ugyanakkor itt kell megjegyeznünk, hogy Gyáni Gábor szerint a béke következtében előállt gazdasági problémák orvoslása sokszor egyszerűbbnek bizonyult a mentális károk tompításánál. A kortársak a határ ideiglenességébe kapaszkodtak, ezért kísérte óriási figyelem a határkijelölő bizottságok munkáját. Tiltakozással próbáltak meg kedvezőbb feltételeket elérni, de erre a térségben csak egy esetben került sor: Somoskő és Somoskőújfalú 1924. évi visszacsatolásakor, amely a salgótarjáni üzemek kezdeményezése nyomán államközi szerződéssel zárult. Cs. Sebestyén Kálmán és Ablonczy Balázs szerint Krepuska Géza doktornak a községek visszaszerzésében betöltött szerepe marginális, bár szintén „Trianon-legendává” vált.

Mindenképpen ki kell emelnünk, hogy Salgótarján 1922-ben és Balassagyarmat 1923-ban bekövetkezett várossá válása közvetlen összefüggésben van az első világháborút lezáró békeszerződéssel, a nógrádi szénmedence országosan betöltött gazdasági, illetve a megye közigazgatási központjának szerepével.

A jelen kötet – az online úton rendezett – Levéltári Nap előadásainak szerkesztett változatait tartalmazza. Ami a négy tanulmányt összeköti: mindegyik a Felvidékhez kapcsolódik. Bese László és Vajda Barnabás tanulmánya a szlovákiai, illetve Sebestyén Batta Ágnes publikációja a magyarországi tankönyvek változó Trianon-képéről szól. Szepessy Judik Dorottya pedig az 1920 utáni felvidéki sikertörténetéről és azon belül a történelemtanításról írt.

Bízunk benne, hogy ezek a tanulmányok hozzájárulnak ahhoz – igazodva Vajda Barnabás 2020-ban megjelent „Történelemdidaktika és történelemtankönyv-kutatás” című könyvében megfogalmazott gondolatokhoz –, hogy a jövőben olyan történelemtankönyvek szülessenek, melyek a 21. század igényeinek megfelelnek, és felülemelkednek a nemzeti elfogultságon. Helyette hiteles szakmai, didaktikai feltételeknek tesznek eleget a sokszempontúságra fókuszálva.

Sebestyén Batta Ágnes – Szepessy Judik Dorottya

BESE LÁSZLÓ

A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS MEGJELENÍTÉSE
AZ 1989 UTÁNI SZLOVÁKIAI ÁLTALÁNOS
ISKOLAI TÖRTÉNELEMTANKÖNYVEKBEN

Abstract

The representation of the Treaty of Trianon in primary school
History textbooks in Slovakia after 1989

This study examines three Slovakian History textbooks, on one hand from the point of view of their didactical apparatus and on the other hand from the point of view of their presentation of the Treaty of Trianon. The results of the analysis show clear development over the last two decades from the didactic aspect in the quality of the given textbooks. However, there is also a fact coming from the research, namely that the representation of the Treaty of Trianon is inevitable to the approach of the authors, to their minority, so the nationality-based narrative is the main one. The lesson to be learned here is, that it would be necessary to frame a common textbook, written in co-operation to get closer to each other's viewpoints.

Keywords: the Treaty of Trianon, enemy image, history textbooks, Slovakia, Hungarian minority in Slovakia.

Bevezetés

Trianon a magyar közgondolkodás számára egy központi jelentőségű történelmi esemény – a történelemtanításon belül természetesen ezzel arányos helye van. A határon túli, jelen esetben szlovákiai magyar közoktatásban azonban nem ilyen egyértelmű a helyzet. A magyar diákok sajátos igényére, hogy saját nemzetük történelmét (is) tanulják, az államilag engedélyezett tankönyvek és tantervek kevés teret engednek. Jelen tanulmány célja az, hogy az alapvető történelemdidaktikai elemzésen túl bemutassa, hogy az elmúlt három évtizedben a szlovákiai magyar történelemtanároknak milyen tankönyvi feltételek közt kellett tanítaniuk nemzeti történelmünk, egyszersmind kisebbségi létünk egyik meghatározó történelmi eseményét.

Vizsgálatom tárgyaként 3 olyan általános iskolai történelemtankönyvet választottam, melyek (a sorozatukba tartozó társaikkal együtt) alapvetően meghatározhatták az elmúlt bő két évtized hazai, egyszersmind magyar ki-

sebbségi történelemtanításának lehetőségeit. Ha ez idő alatt a pedagógusok használtak is egyéb tankönyveket, forrásgyűjteményeket, a két államilag engedélyezett tankönyv a Szlovákiára jellemző zárt tankönyvpiac és az állami finanszírozás (ingyenes tankönyvek) miatt csaknem minden tanuló kezébe eljutott, míg a tankönyvként nem engedélyezett, ám annak készült és köznépileg akként használt Kovács-Simon szerzőpáros kötete az anyaországi behozatal mellett mindvégig az egyetlen olyan alternatíva maradt, melyet (hazai) magyar szerzők írtak, kimondottan (szlovákiai) magyar tanulók részére.

A vizsgált tankönyvek¹:

- A. Letz, Róbert: Slovensko v 20. storočí. Dejepis pre 8. ročník základných škôl. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1997. ISBN 80-08-02524-7
- B. Kovács László–Simon Attila: A magyar nép története. A 20. század. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2006. ISBN 80-8062-298-1
- C. Kováč, D.–Kratochvíl, V.–Kamenec, I.–Tkadlečková, H.: Történelem 9 – az alapiskolák 9. és a nyolcéves gimnáziumok 4. osztálya részére. Az elmúlt idő nyomában. Fordította: Szabó Ferenc. Orbis Pictus Istropolitana, Pozsony, 2013. ISBN 978-80-8120-212-4

Praktikus okokból a folyó szövegben gyakorta „A–B–C tankönyv” megnevezést használok, a szerzők feltüntetése nélkül.

A vizsgált tankönyvek általános leírása

Robert Letz tankönyve, mely szlovák nyelven először 1997-ben jelent meg, számos későbbi kiadást megélt. Az alapvető tipológia szerint elmondható, hogy ez egy tanításra szánt történelemtankönyv, mely kronológiai rendben alapul: Szlovákia 20. századi történetével foglalkozik, az első világháború kitörésétől a független Szlovák Köztársaság megalakulásáig.² Jelen tanulmányomban az eredeti, első kiadást vizsgáltam.

A szerző a könyv előszavában köszönti a diákokat s röviden igyekszik bemutatni saját tankönyvét, egyszersmind elmondani a tanulóknak, miért tartja fontosnak a történelem tanulását. Letz szerint tankönyve *igaz és biteles* tanú lesz a diákok kezei alatt a múlt megismerése során, emellett segít nekik beleélni magukat az egykor élt politikusok nehéz döntéseibe. Egyfajta ro-

¹ A Kovács László–Simon Attila szerzőpáros által készített tankönyv elemzése Vajda Barnabás tanulmányában is olvasható (a szerk. megjegyzése).

² A későbbi kiadásokat a 90-es évek eseményeivel, ill. a 2001-es népszámlálás adataival is kiegészítették.

mantikus, mindenesetre erősen szubjektív történelemszemlélet mutatkozik meg abban az állításában, amiben a történelmet az emberi jószág és igazságosság hitványsággal és rosszindulattal szembeni harcaként értelmezi. A tankönyv további céljaként tűzi ki, hogy megismertesse a tanulókkal a szlovák nemzet harcait, melyet önmaga elismertetéséért és egyenjogúsításáért folytatott. Az előszó végén – az előzőek után kissé meglepő módon – megvallja a szerző, hogy a számos történelemértelmezés közt nem tekinti a sajátját kizárólagosnak, ám azt sem ígéri, hogy az eltérő álláspontokkal szeretné megismertetni a fiatalokat. Végül soron azt tartja legfontosabb céljának, hogy sikerüljön elgondolkodtatnia a tanulókat, s ezáltal majd a történelem szeretete egész életükön végigkísérheti őket. (Letz 1997, 4)

Kovács László és Simon Attila tankönyve saját meghatározása szerint szintén tankönyvnek készült, egész pontosan az alapiskolák 9. osztálya és a nyolcéves gimnáziumok 4. osztálya számára, ám tankönyvként nem vezették be Szlovákiában, csak kiegészítő tankönyvként engedélyezték egy 2000. évi minisztériumi rendelettel. A tankönyv egyébként első alkalommal 2000-ben jelent meg, ezt követően az igények kielégítésére több alkalommal is újrainyomták, én jelen tanulmányomban a 2006-os harmadik kiadást vizsgáltam. (Kovács–Simon, 2006)

Kovácsék tankönyve nem tartalmaz az előzőhöz hasonló szerzői előszót, pusztán egy hátoldali ismertetőt. Ez a rövid ismertető azonban ha tárgyilagosan és tömören is, de jól kijelöli a (tan)könyv valódi célját: egyszerre szól a magyarokról, a magyar nemzet és Magyarország 20. századi történetéről és a szlovákokról, (Cseh-)Szlovákiáról és a (cseh-)szlovákiai magyarok történetéről. Ez a meglehetősen holisztikus nézőpont, mint később látni fogjuk, néha nehezen fér meg egy hagyományos kronológián alapuló tankönyv szerkezetével, de kétségkívül nagy lehetőségeket hordoz magában. Végül soron az ajánló a tankönyvet könyvként is az olvasók figyelmébe ajánlja, hisz ilyen megközelítésű történelmi témájú, úgymond ismeretterjesztő könyv korábban nemigen kerülhetett a szlovákiai magyar olvasó kezébe.

A Kovács–Kratochvíl–Kamenec–Tkadlečková szerzőnégyes tankönyve 2012-ben jelent meg első kiadásában, amikor azonnal meg is kapta a tankönyv használatához szükséges minisztériumi engedélyt. Én jelen vizsgálatom során a 2013-ban megjelent első magyar kiadást elemeztem. A tanításra szánt, szintén elsősorban kronológián alapuló (bár vannak benne tematikus részek is) tankönyv nem tartalmaz szerzői előszót, ellenben egy infografikán keresztül részletesen bemutatja a tankönyv felépítését – erről bővebben a következő fejezetben. (Kovács–Kratochvíl–Kamenec–Tkadlečková 2013, 6-7) Előszóként értelmezhető talán még a 8-9. oldal, melyen Diego Rivera 1932-33-ban készült freskóját találjuk, az „*Automobil gyártása és összeszerelése*”

címmel. Ez a freskó, ill. a hozzá fűzött értelmezés egyfajta vizuális előszóként értelmezhető, amely a 20. századra jellemző ipari-technológiai fejlődést és a radikális társadalmi átalakulásokat nonverbálisan szemlélteti. Kérdéses ugyanakkor, hogy ezt a 9. évfolyam elején mennyire képesek a tanulók dekódolni, s ebben a forráshoz fűzött kérdések sem segítenek, nélkülözik a tankönyvre amúgy jellemző taxonomizációt.

A vizsgált tankönyvek egészének jellemzése didaktikai apparátusuk szempontjából

Bár vizsgálatunk célja elsősorban a trianoni témakör reprezentációja, fontos megismerkednünk az egyes tankönyvek didaktikai minőségével is, hisz így érthetjük meg azt, hogy a tankönyv által közvetíteni szándékozott tudást és világgépet milyen valószínűsített hatékonysággal tudta átadni a tanulóknak.

Robert Letz tankönyve az előszót követően mutatja be önmaga felépítését: a tankönyv páros oldalain (fehér alapon) szerepel a leíró szöveg, melyben vastagon szedve emeli ki az általa különösen fontosnak tartott információkat. Az instrukció szerint a páratlan oldalakon, sárga alapon szerepelnek a „kiegészítő” információk, illusztrációk, források, feladatok és egyebek. (Letz 1997, 5)

Alaposabban szemügyre véve a tankönyvet részletesebb megállapításokat is tehetünk. A tananyagok (tanegységek) általában 2-4 oldal terjedelműek, s mindvégig tartják ezt az előzőekben vázolt kettősséget. Az adott tanegység mindig egy kisebb kronológiai táblázattal kezdődik, majd a leíró szöveg előtt ismétlődő kérdéseket tartalmaz. A leíró szövegnek hozzávetőleg max. 5%-át emelték ki, tehát ebből a szempontból mértékletes maradt a szerző, ellenben képi források nemcsak a páratlan, de a páros oldalon is találhatóak, mintegy a leíró szöveg színesítésére, illusztrálására. Itt kell megállapítanunk, hogy ezek a képi anyagok minimális szinten, de didaktizálva vannak, hisz minden esetben tartozik hozzájuk magyarázó képaláírás, ellenben sokkal inkább illusztrációk, mintsem források: kevés a kapcsolatuk a folyó szöveggel, ill. a feladatok is csak elvétve kapcsolódnak hozzájuk. Ettől függetlenül a pedagógus természetesen használhatja őket forrásként, de akkor neki kell hozzá feladatokat készítenie.

Áttérve a tankönyv páratlan oldalaira, itt elsősorban az írott források dominálnak, hozzávetőleg 50%-os terjedelemben. A forrásokra általánosságban elmondható, hogy nagy többségében didaktikailag előkészített primér források, kisebb részt történelmi szövegek, életrajzok. Itt is megjelennek képi anyagok (max. 30%), de a páros oldalakhoz hasonlóan szintén inkább csak illusztrációs jelleggel, míg a fennmaradó részen fogalommagyarázatok, film- és könyvajánlók, nem utolsósorban kérdések, feladatok és gyakorlatok szerepelnek. Ezek

legnagyobb része a leíró szövegre vonatkozó kérdés, emellett megfigyelhető egy bizonyos szintű taxonomizáció is a feladat kapcsán. Ugyan nem mindig, sőt ha igen, akkor is csak részben van jelen a lépcsőzetesség elve, az viszont dicséretes, hogy ezekben igyekeznek erősíteni a tantárgyközi kapcsolatokat, lásd irodalmi és kulturális összefüggések. Végző soron a történeti munkamódszerek is megjelennek, de kevés hangsúllyal és előkészítetlenül, ezért nem tekintjük őket hangsúlyosnak a könyv didaktikai apparátusán belül.

A Kovács–Simon páros tankönyve felépítésében (mely a korábbi Orbis Pictus tankönyvekre emlékeztet) világos elvet követ, amit aztán igen következetesen be is tart: minden tananyag 2 oldal terjedelmű, szintén rövid kronológiával kezdődik, s a bal oldalon fut végig a leíró szöveg, melyet a bal szegélyen ismétlődő kérdések és arcképcsarnok (1-1 életrajz és fotó) egészít ki. A leíró szöveg kapcsán meg kell említeni, hogy minden esetben egy mottóval kezdődik, amely egy primér forrásból vagy irodalmi műből lett kiemelve, addig a leíró szöveg lényeges elemei vastagon szedett kiemelést kaptak, ez esetben kb. 10-20%-os terjedelemben. A tananyag második felében, a tankönyv jobb oldalán találjuk a változatos forrásokat, a jobb szegélyen pedig érdekességek, fogalommagyarázatok és kérdések/feladatok szerepelnek. Az írott források ez esetben is nagy többségében didaktikailag előkészített, vagyis gondosan szerkesztett primér források, addig a képi anyagok legtöbbször csak illusztrációk, ugyanis a feladatok nem reflektálnak rájuk. Nagy értéke ugyanakkor ezeknek a képi anyagoknak a kisszámú térkép, mellyel a megfelelő történelmi atlaszok hiánya esetén segíteni tudta a pedagógus munkáját. Szintén üde színfolt az „érdekességek” szócikk, mely a legtöbbször életmódtörténeti irányban próbálja szélesíteni a tanulók látókörét, de a fogalommagyarázatok is megfelelőek tekinthetők. Didaktikai szempontból a legnagyobb hiányossága ennek a tankönyvnek a kérdések/feladatok/gyakorlatok gyengesége: azon túl, hogy kevés van belőlük, szinte egyáltalán nem követik az elvárható taxonomizációt, néha a kérdések teljesen kimaradnak, sokszor pedig olyan feladatok szerepelnek (egyébként egyből egy magasabb taxonomizációs szinten), melyekre jellegükkel ellentétben konkrét válaszok kaphatók (vagy épp felolvashatók) a leíró szövegben, így ezek értéke és haszna szintén megkérdőjelezhető. Végül meg kell említeni, hogy a nagyobb tanegységek, fejezetek lezárásaként összefoglaló tananyagokat is találunk a könyvben, de az összefoglalás lényege itt is a leíró szövegben áll, ill. a kibővített kronológiai táblázaton: a fennmaradó helyet ezúttal sem feladatok vagy gyakorlatok kapták, hanem további források és olvasmánylisták.

A Kovács–Kratochvíl–Kamenec–Tkadlečková szerzőnégyes tankönyve 2012-ben már egy egészen más szintet képvisel – didaktikai szempontból. Szerkezetileg szintén a korábbi Orbis Pictus történelemtankönyveknél látott

forma köszön vissza, amit az előző bekezdésben a Kovács-Simon-féle tankönyvnél már részletesen bemutattem, ezért ez esetben az eltérésekre fogok kitérni. A legszembetűnőbb változás a kronológia kiemelt és központi szerepének megszűnése, amit talán egy tankönyv végi kronológiai táblázat kiegészíthetett volna. A mottók központisége is megszűnt, bár esetenként jelen vannak a bal oldali szegélyen. A leíró szövegben szintén vastagon szedett kiemelést alkalmaztak, ugyanakkor más elvek szerint: nem egész mondatokat vagy összefüggéseket, hanem a tananyag központi fogalmait emelték ki, a szöveg 1-2%-nak terjedelmében. További lényeges eltérések vannak a források kezelésében is: a primér írott forrásokat magasabb szinten készítették elő, azokat egyértelműen (jelölve is) hozzátartolták a leíró szöveg egyes részeihez, majd a forrás feldolgozásához külön feladatsort rendeltek, melyek többnyire kérdések formájában készítik elő a magasabb megértési szinteket. Fontos kiemelni, hogy ebben a tankönyvben is szerepelnek térképek (bár nem minden tananyag esetében), de a térképeket is kíséri feladatsor. A képi anyagok szintén előkészítettek, azonban sokszor itt is csak illusztrációs szerepet játszanak (ami nem feltétlenül hiba), különösen annak fényében, hogy a fejezetek végén az összefoglalást nem leíró szövegek szolgálják, hanem változatos gyakorlatok, melyeknek már része 1-1 képi forrás, fotó vagy karikatúra forráselemzése is. A tankönyvet végül a földrajzi nevek magyar-szlovák szótára zárja, amely egyrészt eleget tesz a törvényi elvárásoknak, másrészt didaktikailag sokkal megalapozottabb, mint a korábban alkalmazott, folyó szövegbe illesztő eljárás. (Kováč–Kratochvíl–Kamenec–Tkadlečková 2013, 128)

A trianoni béke megjelenítése az egyes vizsgált tankönyvekben³

Az *A tankönyv* a 14-17. oldalakon foglalkozik a trianoni béke kérdéssel, a „*Szlovákia a Csehszlovák Köztársaságban (1918-1938)*” c. fejezetben, azon belül is a „*Szlovákia betagozódása a cseh-szlovák államba*” c. tananyagban. (Letz 1997, 14-17) A trianoni béke formálisan a következő pontokban jelenik meg:

- kronológiai táblázat a tananyag elején,
- a leíró szöveg utolsó bekezdésében,
- írott forrásban (Štefan Osuský visszaemlékezésében),
- képi forrásban (békeszerződés, toll),
- az írott forráshoz fűzött kérdésben.

³ Bár számos alternatív értelmezés létezik mindkét oldalon, a magyar és a szlovák közgondolkodás és történetírás álláspontja közt még nem jött létre teljes konszenzus ebben az érzékeny témában. Jelen munka célja sem az, hogy megalkossa a közös nevezőt, hanem bemutassa az egyes eltérő értelmezéseket.

Mint láthatjuk, a Csehszlovákia születésével foglalkozó tananyag nem kerülte ki az ahhoz szükséges trianoni béke kérdését, s azt saját lehetőségeihez mérten teljes apparátusával feldolgozta.

Trianon megjelenésének intenzitását tisztázva foglalkoznunk kell azzal is, hogy milyen előjellel és milyen kontextusban jelenik meg az említett béke:

- A kronológiai táblázatban teljesen objektíven, tényszerűen említi a trianoni békét. A háborút lezáró békék következményeit a kialakuló Csehszlovákia területének nagyságával szemlélteti, ebben természetesen nem Magyarország veszteségeivel veti össze, hanem már Csehszlovákián belüli súlyát érzékeltetve.
- A leíró szöveg egészével érdemes foglalkoznunk, nem csak a trianoni béke konkrét említésével. Az 1918-as eseményekkel kapcsolatban megfigyelhető bizonyos mértékű tárgyilagosság: a szerző jól körülírja, hogy 1918 őszén nem volt világos a kortársak számára sem, ki gyakorol valódi hatalmat a szlovák területek felett, s hogy Magyarország képes lesz-e még integrálni a szlovák politikai törekvéseket. A Trianon felé vezető úton, különösen 1919-be átlépve azonban egyre több problémát láthatunk: míg azt tendenciózusan elhallgatja a szerző, hogy a csehszlovák légiók által katonai megszállással kerültek az északi vármegyék csehszlovák kézre, hosszasan taglalja, hogy a magyarok a Tanácsköztársaság idején miként foglalták el Szlovákia jelentős részét. A szerző minduntalan és árnyalatlanul azt hangsúlyozza, hogy a magyar Vörös Hadsereget elsősorban revíziós szándék vezette, de efelől nem létezik történelmi konszenzus. Itt kell megjegyezni, hogy tárgyi tévedésre is sor került, hisz a tankönyv szövegével ellentétben a magyar Vörös Hadsereg nem tudta megszállása alá vonni Komárom városát.
- A trianoni békeszerződés konkrét említése kapcsán elmondható, hogy nagy jelentőséget tulajdonít neki a szerző, s egyértelmű sikernek tekinti. Miközben a határ kijelölésének kérdésesei fel sem merülnek, a békekonferenciát sem úgy írja le, mint ami a határokat kijelölte, hanem mint ami kötelezi Magyarországot, hogy (végre) tartsa tiszteletben Szlovákia határait. Azt szintén nem említette meg a tankönyv, hogy a wilsoni elvek nyomán létrejött Csehszlovákia nagyszámú magyar és német ajkú kisebbségre tett szert, pont a wilsoni elvek mellőzése folytán.
- Štefan Osuský visszaemlékezésében találkozhatunk újfent Trianon kérdésével, aki arról számol be az olvasónak, milyen érzés volt aláírni a békét, tudatosítva azt, hogy ez a béke tk. a szlovákság elszámolása a történelmi Magyarországgal szemben, nemzete minden elnyomásáért cserébe. Itt foglalkoznék a forráshoz fűződő kérdéssel is: „*Miért volt*

fontos a trianoni békeszerződés? Hogy nyilatkozott róla S. Osuský?“ Mivel az 5 kérdés/feladat 5. eleméről van szó, elvárhatnánk, hogy a megértés magasabb szintjét igényelő feladattal találkozzunk, ám ezzel szemben csupán „alákérdezésről“ van szó, amire a választ Osuský szavai jelentik, amik csak egyféle naratívát közvetítenek: Trianon a szlovákok számára az igazságtételt és a jogos bosszút jelenti.

- Ennek az igazságtételnek a misztifikálására szolgál a két képi forrás, melyeken a trianoni béke egy oldala és a béke aláírására szolgáló toll töppe látható – mintegy ereklyeként ábrázolva.

Elmondható tehát, hogy az *A tankönyv* Trianon-képe szlovák szempontból idealizált, előzményei, körülményei és következményei tendenciózusan válogatottak, ezáltal egy eredendően igazságos és kétségbevonhatatlan béke képét festve a tanulók elé.

* * *

A *B tankönyv* szigorúan véve a 6-7. oldalon foglalkozik a trianoni béke kérdésével, „*Trianon és következményei. Magyarok az utódállamokban*” címmel. (Kovács–Simon 2006, 6-7) Mivel azonban a tankönyv már korábban bemutatott többszempontúságából adódóan nem tud mindig kronologikus felépítésű maradni, ezért az 1920-as békét követő két tananyagban, az „*Új állam születik. Csehszlovákia megalakulása*” (8-9. o.) és a „*Polgári demokrácia és nemzeti elfogultság. Az első Csehszlovák Köztársaság*” (10-11. o.) c. tananyagok is foglalkoznak a béke létrejöttének körülményeivel és közvetlen következményeivel. (Kovács–Simon 2006, 8-11)

A *B tankönyv* Trianon-értelmezése alapvetően Magyarország központú, a tananyaghoz csatolt térkép is a történelmi Magyar Királyság felbomlását ábrázolja. A *B tankönyv* esetében Trianon reprezentációjának előfordulási helyeit nem érdemes listázni, hisz a 6-7. oldali tananyag minden eleme ezzel a témával foglalkozik. Érdemes viszont pontokba szedni, milyen előjellel és milyen kontextusban beszél a leíró szöveg a békéről:

- A mottó egy idézet Teleki Páltól, mely előrevetíti a békerendszer hibáját, vagyis hogy újabb háborúhoz fog vezetni.
- A leíró szövegből egyértelműen kiderül, hogy a békeszerződés gyakorlatilag diktátum, amelybe nem volt beleszólása a vesztes országoknak.
- Részletesen taglalja a Magyarországot ért veszteségeket, elcsatolt területek nagysága és az azon élő lakosság száma szerint, különös tekintettel az ott élő magyarok számára.

- A leíró szöveg második felében a Romániába, Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba és Ausztriába szakadt nemzetrészek sorsáról olvashatunk.
- A primér és szekunder források nagyjából azt az igazságtalanságot igyekeznek alátámasztani, hogy az úgymond wilsoni elvek nyomán létrejött új nemzetállamok kialakításának módja pont a wilsoni elvek lényegét, vagyis a nemzeti önrendelkezést sérti.
- Az utódállamok ezzel szemben, amikor már a győztes pozíciójában voltak, sokkal inkább „imperialisták” voltak, mintsem „wilsoniak”.
- Mivel a *B tankönyv* didaktikai apparátusa viszonylag gyenge a feladatok terén, ezért csak a leírt szövegben és forrásokban szereplő információkat kéri számon.

Az említett két további tananyagban a következőképpen jelent meg Trianon képe:

- A 8. oldalon a leíró szöveg részletesen taglalja az 1919-es katonai eseményeket, melyek során a csehszlovák légiók megszállták az északi vármegyét, *de facto* kialakítva a trianoni határok vonalát.
- A 10. oldalon foglalkozik a tankönyv a trianoni béke által megkövetelt, s ennek nyomán alkotmányban garantált kisebbségvédelemmel, ill. a Trianon nyomán létrejövő Kisantanttal.

Összegezve: a *B tankönyv* mindent elmond Trianonról, amit az *A tankönyv* nem: a határkérdés alakulásáról, a gazdasági és hatalmi érdekekről, a wilsoni elvek mellőzéséről, a béke diktátum jellegéről, végső soron az elcsatolt területen élő magyar emberek fájdalomáról. A probléma az, amiről nem beszél: a Trianonhoz vezető, szintén objektív, ám a magyarságra nézve kellemetlenebb folyamatokról, s bár foglalkozik Csehszlovákia történetével is, a szlovákok nézőpontjával annál kevesebbet. Ha az *A tankönyv* szerint Trianon az idealizált igazságot jelképezi, a *B tankönyv* szerint az idealizált igazságtalanságot.

* * *

A *C tankönyv* elsősorban a 22-23. oldalakon a „*Hogyan született a béke*” c. tananyagban foglalkozik általánosságban a világháborút lezáró békerendszerrel, kisebb részt pedig a 20-21. oldalon található „*A felszabadult Szlovákia*”, a 28-29. oldalon található „*Új államok Európa térképén*” és a 30-31. oldalon található „*Szlovákia belép a csehszlovák államba*” c. tananyagok. (Kováč–Kratochvíl–Kamenec–Tkadlečková 2013, 20-31) Mivel az elemzés során kiderült, hogy a felsorolt tananyagok egyáltalán nem foglalkoznak a trianoni

békével, sőt az egész tankönyvben egyszer sem (!) szerepel a Trianon szó, csak a megfigyelt jelenségeket tudjuk listázni:

- A leíró szöveg nagyfokú tárgyilagossággal, világtörténelmi nézőpontból írja le a békekonferencia működését, ill. az egyes nagyhatalmak által ott képviselt rendezési elveket. Ugyanitt forrással kiegészítve pozitív kontextusban jeleníti meg Wilson nézeteit, aki ha már a konkrét békére nem is tudott kellő befolyást gyakorolni, a Népszövetség létrehozásán keresztül konszenzusos nemzetközi viszonyokat akart teremteni.
- A tankönyv leíró szövege és forrásai jól érzékeltetik a vesztesekre nehezedő nyomást, s a belőlük kiváltott reváns igényét, így a feladatokon keresztül kellő kritikával tekinthetnek a tanulók a békerendszerre. Lényeges kitétel, hogy itt elsősorban Németországról és annak nagyhatalmi riválisairól esik szó.
- Az előzményeket bemutató tananyag (20-21. o.) sem különösebben foglalkozik Magyarországgal, pusztán a szlovák önállósodási folyamat részeként megemlíti, hogy 1918 őszén már hajlottak volna engedelményekre a magyar politikusok.
- A 28. oldalon megemlíti a leíró szöveg, hogy Ausztria és Magyarország már külön írt alá békeszerződést, de ezt nem részletezi, ill. szlovák szempontból sem tartja jelentős fejleménynek.
- Ugyanitt megjegyzi a tankönyv, hogy az új államokban is nagyszámú kisebbség található, ennek oka a korábbi együttélés volt. Ez igaz lehet olyan esetben, ahol egy nemzetiség szigetet alkot vagy nem húzható egyértelmű etnikai határ, de hogy magyarázza a tömb(magyar) területeket?
- A 30. oldalon szerepel a Magyar Tanácsköztársaság támadó akciója, de ez esetben már nem hordoz nemzeti, revizionista töltetet, pusztán „*forradalmi epizód*”.

A *C tankönyv* elemzéséről azért nehéz összegzést írni, mert nincs miről írni. A kronológia elhagyása magyarázhatná a dátum eltűnését, sőt azt is mondhatnánk, végre sikerült meghaladni Trianont Szlovákia genézise kapcsán. De ha már meghaladtuk is a korábbi narratívát, addig nem jutottunk, hogy a magyar, vagyis a (cseh-)szlovákiai magyarok nézőpontja okán belekerüljön a tankönyvbe.

Összegzés

Tudjuk, hogy „*a tankönyv nem az egyetlen lehetséges taneszköz az osztályban*” (Vajda, 2018), és az elemzésem végén azt kell megállapítanom, hogy ez egy pozitívum, ami ugyanakkor további kérdéseket vet fel. A vizsgált tankönyvek Trianon-képe, mint láthattuk, különböző szintű didaktikai apparátussal megtámogatva ugyan, de nagyon változó: politikai akarattól, szakmai igényektől vagy világnézettől függően érvényesül egyik vagy másik nemzeti narratíva, vagy épp hallgatnak el meghatározó történelmi eseményeket. De vajon mit kezdenek ezzel az alapanyaggal (tankönyvvel) a gyakorló pedagógusok? Van kellő kritikai igényük a történelem többszemponútú ábrázolására vagy ők maguk is megelégednek az egysíkúbb ábrázolással? További kutatásaim részeként ezekre a kérdésekre szeretnék választ kapni, különös tekintettel szlovákiai magyar pedagógus közösségünkre.

Felhasznált irodalom

Holec, Roman: Trianon – triumf a katastrofa. Marenčin PT, 2020.

Kojanitz László: A történelmi tudat fejlesztésének jelentősége és problémái. In: Iskolakultúra, 29. évfolyam, 2019/11. 54-77.

Kováč, Dušan: Szlovákia története. Kalligram, Pozsony, 2011.

Kováč, D.–Kratochvíl, V.–Kamenec, I.–Tkadlečková, H.: Történelem 9 – az alapiskolák 9. és a nyolcéves gimnáziumok 4. osztálya részére. Az elmúlt idő nyomában. Orbis Pictus Istropolitana, Pozsony, 2013.

Kovács László–Simon Attila: A magyar nép története. A 20. század. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2006.

Letz, Róbert: Slovensko v 20. storočí. Dejepis pre 8. ročník základných škôl. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1997.

Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés. Helikon, Budapest, 2020.

Simon Attila: „Helyzet van.” Vázlat a szlovákiai magyar iskolákban folyó történelemtanítás állapotáról egy kérdőíves felmérés alapján. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 2004/3. 53-83.

Vajda Barnabás: Bevezetés a történelemdidaktikába és a történelemmetodikába. Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom, 2018.

VAJDA BARNABÁS

HOGYAN ÍRNAK ÉS HOGYAN ÍRHATNÁNAK TRIANONRÓL A SZLOVÁKIAI TÖRTÉNELEMTANKÖNYVEK?

Abstract

How do and how could Slovakian history textbooks
write about Trianon?

This study presents some findings on a research over the presentation of the topic of the Trianon Peace Treaty in Czecho-Slovak (1918-1989) and Slovak (post-1993) history textbooks and school atlases. While evaluating altogether 33 school textbooks and atlases, the author analyses and assesses both the content as well as the didactical quality how the topic of Trianon is presented in the descriptive text as well as through the didactical apparatus, such as sources, tasks, and questions. The authors' main findings include that even though there are some good examples of a didactically modern approach to the issue, most contemporary Slovak school history textbooks and atlases deal with the topic of Trianon exclusively from Slovak national perspective. In this particular case the topic of Trianon is rather sensitive in Slovakia due to the Slovakian Hungarian pupils, members of the Hungarian ethnic/cultural minority living in Slovakia, who learn a rather different Slovakian narrative of Trianon than their Hungarian counterparts in Hungary.

Keywords: textbook; research; Trianon Treaty; didactical quality; narrative.

A két háború közti Csehszlovák Köztársaság számára a legnagyobb kihívás a történelemtankönyvekben a „közös csehszlovák nemzet” hihető illúziójának a megteremtése volt, ami mellett a „magyar ügy” lényegében eltörpült. Az első világháború végén Magyarországra kényszerített béke olvasható téma volt az 1920-at követő csehszlovák tankönyvekben. Bár nem mondható, hogy nagyon részletesen taglalták volna, de rendszerint történt említés Versailles-ról, Saint-Germainről, néha Neuilly-ről és Sévresről is. A magyar anyanyelvű tanulóknak szánt állami tankönyvekben már a húszas évek elején szántak egy-egy fejezetet Trianonnak. Nem nagyon részletezték, de nem is kerülték ki, hanem azon mintegy túllépve, igyekeztek pozitív jövőképet sugallni a Csehszlovákiában rekedt magyarok felé.

Egy 1923-as, A magyarság elhelyezkedése a Csehszlovák Köztársaság területén c. fejezetben például ezt olvassuk:

„A világháború után kötött békeszerződések Európa térképét nagyrészen megváltoztatták. Az Egyesült Hatalmak és a csehszlovák állam közt Saint-Germain-en-Laye-ben 1919. szeptember 10-én kötött szerződés, valamint az Egyesült Hatalmak és Magyarország közt Trianonban az 1920. évben kötött békeszerződés megállapította Magyarország új határait, valamint a Csehszlovák Köztársaság határait is.” (Koreň–Ježo 1923, 84)

Ezután a szöveg kifejezetten pozitív szellemben foglalta össze a csehszlovákiai magyarok jogállását, a közéletben gyakorolható nyelvi jogait, elemi, polgári és középiskolai rendszerét, az alkotmány alapján biztosított szabadságjogait stb., majd megállapította:

„A magyarság, amely jogokat élvez, ezért a Csehszlovák Köztársaság iránt hűséggel és engedelmességgel tartozik. Részt kell vennie az állam fönntartásában, a köztelherviselésben, a haza védelmében. A Csehszlovák Köztársaság magyar népe mindezt csakhamar be is látta az államfordulat után. Igyekezett a változott körülmények közé beilleszkedni, és ez szépen sikerült is. Ma a magyar nép a Csehszlovák Köztársaság többi népeivel egyetértésben vállalt munkával törekszik a haza fölvirágoztatására. Mert a magyarság szereti ezt a földet, melyhez történelmi múltja, jelene és jövője fűzi.” (Koreň–Ježo 1923, 84)

A két világháború közti csehszlovák iskolarendszer hangsúlyt helyezett rá, hogy az 1918-as történelmi fordulatot összekösse az új állam *demokratikus* jellegével, ezért több történelemtankönyv (célzatosan) alkotmánytan is volt egyben (miként a fent idézett 1923-as könyv is), s ennek megfelelő volt az érvelés a bevezető oldalaktól kezdve:

„Hazánk a Csehszlovák Köztársaság. Hazánkat Csehszlovák Köztársaságnak azért nevezzük, mert benne a lakosság túlnyomó többsége csehszlovák, és mert államforma tekintetében nem királyság vagy császárság, hanem köztársaság. Köztársaságunknak 14 millió lakosa közül majdnem 9 millió csehszlovák, 3 és fél millió német, körülbelül háromnegyed millió magyar, majdnem félmillió orosz és negyedmillió egyéb nemzetiségű (lengyel, zsidó, román stb.). Államunk élén nem született király vagy császár, hanem a lakoságnak arra legmélőbb embere, a köztársasági elnök áll.” (Koreň–Ježo 1923, Bevezetés)

A két világháború közti korszakhoz képest 1945 után a csehszlovák történelemtankönyvekben Trianon tabutéma lett. A fő probléma azonban ismét nem a magyarok voltak. Az 1945 utáni csehszlovákiai történelemtankönyvek hihetetlen mértékű ideológia töltetet terhelődtek meg, és egészen kirívó fokú manipulációkkal operáltak. Hol a csehszlovákizmus szelleme, hol a csehek és a szlovákok egymás közti hatalmi viszonyának kerülgetése szűrődött be a tankönyvlapokra; később beszivárogtak a szovjet „tankönyvkultúra vívmányai”, aminek eredményeként minden mást felülírtak a marxista osztályszempontok. Mindezek mellett Trianon viszonylag egyszerű tan-

anyagának számított, azaz a legegyszerűbb volt hallgatni róla. Az 1989 előtti időszak egyik tanulsága az, hogy Csehszlovákiának mint államalakulatnak – a tankönyvekben is – kezdettől sokkal nagyobb gondjai voltak, mint Trianon.

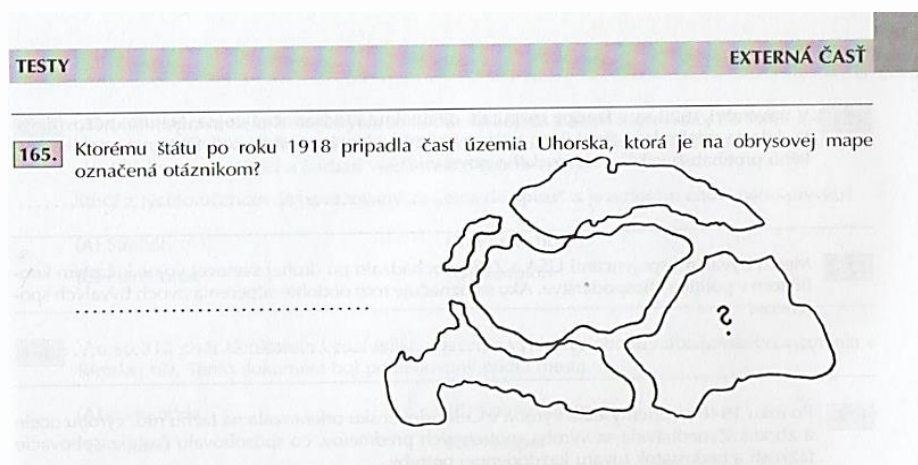
Trianon témája a 21. században, az önálló Szlovákiai oktatási rendszerében is keresi a történelem-tananyagok között a maga megfelelő helyét, azonban továbbra is érvényes, hogy 1993 után is más, a szlovákok számára jelentősebb, fontosabb történelmi események részeként keresi a helyét a történelem-tankönyvekben. A Trianon-téma (és általában a magyar-szlovák történelmi kapcsolatok) szempontjából kedvező, hogy 1989 után folyamatosan zajlik az 1918 utáni csehszlovák polgári demokrácia korszakának objektívabb történelmi értékelése, valamint az is, hogy a szlovákiai közoktatásban általában nagy hangsúly helyeződik a történelmi Csehszlovákia nemzetközi összefüggéseire. Úgy vélem, hogy a „Trianon-problematikát” (ahogy azt Szlovákiában általában nevezik) mindezekkel a tényezőkkel összefüggésben érdemes vizsgálni és értelmezni.¹

Ha igaz, hogy az 1989 előtti (cseh)szlovák történelem-tankönyvek Trianon-képét, tehát a Trianon-problémakör iskolai felvetését, annak elhallgatását vagy éppen taglalását elsősorban a csehszlovakizmus szelleme, továbbá a csehszlovák kölcsönös viszony, végül nem elhanyagolható mértékben az 1945 utáni szovjet-kommunista ideológia befolyásolta – akkor pozitívan lehet értékelni, hogy az 1990-es évek közepétől már megjelentek Szlovákiában (az Orbis Pictus pozsonyi magánkiadónál) olyan általános iskolai történelem-tankönyvek, amelyek közvetlenül a rendszerváltás után mind tartalmi, mind módszertani tekintetben új irányt adtak a szlovákiai történelem-tankönyves folyamatoknak.

A Dušan Kováč történész nevével fémjelzett tankönyvsorozatnak köszönhetően, némi túlzással, új világ nyílt meg a szlovák tanulók előtt. A sorozat negyedik, *Szlovákia az új évszázadban* c. része, amelyet Kováčon kívül Ivan Kamenec és Viliam Kratochvíl, azaz a legelismertebb akadémiai szlovák történétírárs

¹ E helyütt szeretném jelezni, hogy erről a témáról írtam már magyarul, szlovákul és angolul is: (i) *Multi-perspektívitás mint a magyar-szlovák közös történelemkönyv alapja*. In: Új Pedagógiai Szemle, 2009/1, 95-101; (ii) Jakab, György–Kratochvíl, Viliam–ifj., Lator, László–Vajda, Barnabás: *Trianon több szempontból*. In: Új Pedagógiai Szemle, 2009/2, 76-94; (iii) *A magyar-szlovák közös történelem a korszerű történelem-tankönyvek kontextusában*. Limes Tudományos Szemle, Tatabánya, 2010/4, 77-80; (iv) Vajda Barnabás – Nagy Tibor: *A Trianon-témakör a szlovákiai tankönyvekben 1989-től napjainkig*. Néhány didaktikai szempont a téma szlovákiai feldolgozásához. In: *Történelemtanítás*, (LV.) Új folyam XI. 3-4. szám 2020. November; (v) *Analysis of some Slovakian History Textbooks*. Yearbook of the ISHD 2011. Wochenschau Verlag, Schwalbach, pp. 147-158; (vi) *Trianonská problematika a (česko-)slovenské učebnice dejepisú*. In: Michela, Miroslav–Vörös, László a kol.: *Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva: k politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Historický ústav SAV v Prodamu s.r.o., Bratislava, 2013, 185-204.

és történelemdidaktika képviselői jegyezték (Kováč–Kamenec–Kratochvíl 1998) túllépett mind az 1945 utáni, mind a két világháború közti tankönyveken, amennyiben nagyon részletesen foglalkozott a szlovákság első világháborús részvételével, a külföldi ellenállási mozgalommal, T.G. Masaryk, E. Beneš és M.R. Štefánik szerepével. Trianon a Kováč-féle tankönyvben megszűnt tabu lenni: „1920. júniusban Nagy-Trianon francia kastélyban aláírják a szlovák-magyar határról szóló szerződést.” (Kováč–Kamenec–Kratochvíl 1998, 16) És bár nem állítható, hogy Trianon kérdésében – magyar szempontból – minden rendben lett volna ebben a tankönyvben, de ugyanezen szerzőknek volt köszönhető, hogy Trianon fogalma bekerült a 2007-ben megjelent érettségi tansegédletbe is. (Kratochvíl–Mlynarčíková 2007)

1. kép: Kratochvíl, Viliam – Mlynarčíková, Hana: *Maturita po novom. Dejepis. Externá časť. Interná časť. Testy. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 2007, 43.*

A kontúrtérkép és a hozzá csatolt feladat (némi áttétellel ugyan, de) egyértelműen Trianonra utal. Rajta a darabokra szakadó Magyar Királyság látszik, középpont a Trianon utáni Magyarország, körülötte a lazán elszakadó új országokkal és Erdély/Románia területén egy kérdőjellel: „Melyik ország kapta 1918 után a Magyar Királyságnak azt a részét, amelyet a kontúrtérképen kérdőjellel jelöltünk meg?” Tudni érdemes, hogy ez a kézikönyv akkor készült, amikor 2006 után Szlovákia az írásbeli vizsgát is tartalmazó történelem érettségi bevezetésére készült, amely terv azonban hamvában holt, így ezt a kézikönyvet valószínűleg nagyon kevés pedagógus használta.

Azonban erre a könyvre, illetve az egész Dušan Kováč-féle tankönyvsorozatra jellemző, hogy az eseményeket szlovák szempontból látják és láttat-

ják. Ez azért lényeges, mert 1989 után a szlovák államigazgatás sajnos folytatja azt az eljárást, hogy eredetileg szlovákok által írt tankönyveket fordítat le magyarra a magyar tanulóknak. Így Trianon esetében is a magyar tannyelvű iskolák tanulói szlovák történészek által megfogalmazott, szlovák szempontú Trianon-értelmezéseket olvasnak, tanulnak. S még ha ennek a tankönyvnek az értelmezései nem állnának is ellentétben a magyar értelmezésekkel (amiről lehetne vitatkozni), tapasztalatból és tanári fórumokról tudjuk, hogy az ezt a tankönyvet használó magyar kollégák jelentős részének a véleménye szerint Trianonról *ennyi* egyszerűen kevés.

Az 1990-es évek progresszívnek tekinthető tankönyves kezdeményezései után más, nemzetibb irányt vettek azok a szlovák történelemtankönyvek, amelynek a legmarkánsabb példája az 1997-ben a szlovák alapiskolák 9. osztálya számára készült ún. Letz-féle tankönyv. (Letz–Bocková 1997 ill. 2000) Ez az eseményeket kizárólag szlovák szempontból értelmezi, és sajnos helyenként ellenségképet is sugall a magyarok irányában. A nevezett tankönyv Trianonnal kapcsolatos legelső tananyaga ezekkel a mondatokkal kezdődik: „*A Szerbia ellen kihirdetett hadiállapot után az Osztrák–Magyar Monarchia lakosainak egy részén háborús lelkesedés vett erőt. Úgy tűnt, a háború csak rövid ideig fog tartani, és gyors győzelemmel fog véget érni. Minden háborúellenes tett szigorú büntetést vont maga után. Emiatt háborút ellenzők százai kerültek börtönbe és rendőri felügyelet alá az egész monarchiából, köztük sok szlovák is.*” (Letz–Bocková 2000, 6)

A tanulók azzal szembesülnek, hogy a szlovákságnak 1914-ben annyi köze volt a Magyar Királysághoz, hogy katonának kellett bevonulniuk a gyűlöletes osztrák–magyar hadseregbe. Ha ezt elutasították, akkor a monarchia hatóságai szigorúan megbüntették őket. A szlovák kilencedikesek számára a szlovák nép modern kori története az alábbi igen negatív konnotációjú kifejezések kontextusában kezdődik: „*háborúellenes tüntetés, szigorú büntetések, börtön, rendőri felügyelet, szigorú cenzúra, parlament nélküli rendkívüli törvények*”. (Letz–Bocková 2000, 6) A könyv tág teret szentel az első világháború nemzetközi kontextusának (6-13. oldalak), majd ezzel a mondattal kerekíti ki a Monarchia felbomlásáról szóló fejezetet: „*Azt Osztrák–Magyar Monarchia megszűntével véget ért a Magyar Királyság [a szlovák eredetiben: uhorský štát] története, amelyben a szlovákok ezer évig éltek.*” (Letz–Bocková 2000, 12)

A Letz-féle tankönyvben számos forrás található. Egyebek mellett látható benne két térkép: egyfelől a Monarchia egészéről, másfelől az 1920 utáni állapotokról. A csatolt feladatok között van egy, amely arra szólítja fel a tanulókat, hogy a térkép alapján sorolják fel az Osztrák–Magyar Monarchia helyén létrejött államokat. (Letz–Bocková 2000, 13. old. 5. feladat.) A tankönyv ezután részletesen taglalja a szlovák nemzet szempontjából az ország megalakulását, gazdasági stb. viszonyait, és különösen nagy figyelmet szentel a magyar

tanácsköztársaságnak: „*A magyar tanácsköztársaság [...] 1919. május 20-án támadást indított Szlovákia ellen Párkánytól Miskolcig. Elfoglalták a szlovák területek majdnem két ötödét. [...] A magyar tanácsbadsereg által elfoglalt területeken a szlovák hazafiaknak egyetlen üldözésben volt részük. Nagy gazdasági károk keletkeztek.*” (Letz–Bocková 2000, 16) A tanácsköztársaság viszonylag bő taglalása e tankönyv által azért érdekes, mert ez az 1989-et megelőző, kommunista szemléletű tankönyvekben volt általános, de a tendencia 1989 után olyannyira alábbhagyott, hogy a legtöbb újabb tankönyvben a tanácsköztársaság alig-alig szerepel.

Ez a tankönyv ezután minden korábbi szlovák tankönyvnél részletesebben taglalja Trianont: „*A magyar katonaság Szlovákiából való kiszorítása még nem oldotta meg teljesen Szlovákia déli határainak a kérdését. Ezzel a kérdéssel a párizsi békekonferencia foglalkozott, amely 1920. június 4-én hozta meg a döntést. Magyarországnak a trianoni kastélyban kellett aláírnia azt a békeszerződést, amelyben kötelezte magát, hogy elismeri mind Szlovákia, mind a környező országok államhatárait.*” (Letz–Bocková 2000, 16)

A Marián Damakoš által jegyzett világtörténelem 2005-ben jelent meg magánkiadásban, és a fő jellegzetessége az, hogy higgadt hangnemet üt meg. (Damakoš 2005) A szerző egy egész fejezetet szentel a Párizs környéki békeszerződéseknek (Versailles, Saint-Germain-en-Laye, Neuilly, Trianon, Sévres, a Népszövetség megalakulása sorrendben; 38-44 oldalakon), összesen hét tankönyvoldalat, amelyből majdnem két teljes oldal Trianoné.

A leíró szöveg higgadt hangneme mellett van ebben a tankönyvben egy újdonság, amit soha korábban semmilyen csehszlovák tankönyvben nem írtak le: „*[Magyarország] területi veszteségei: Csehszlovákia számára: Szlovákia, benne túlnyomó többségében magyarul beszélő lakossággal [kiemelés V.B.] a Csallóközben, valamint Kárpátalján ruszin népességgel.*” (Damakoš 2005, 41) Ugyancsak újszerű ez a tankönyv abban a tekintetben, hogy egy mondat erejéig (bár vitathatóan, de) reflektál Trianonnak a mai magyar közéletben betöltött szerepére: „*A trianoni békeszerződés a két háború közötti magyar politika rémálma volt, de egészen a mai napig fel-felbukkannak hangok Trianon revízióját illetően (sic!). Sok magyar nem volt hajlandó megbékélni azszal, hogy egyik napról a másikra uralkodó nemzetből kisebbséggé váltak.*” (Damakoš 2005, 42)

A jelenleg használatos szlovák nyelvű (és magyarra is lefordított) gimnáziumi tankönyv: Kodajová, Daniela–Tonková, Mária: *Dejepis. Svetové dejiny pre 3. ročník gymnázií* kronológiai rendbe rakja a békeszerződéseket, és nagyon tágra nyitja a történelmi teret azáltal, hogy a teljes háború utáni világrendbe ágyazva taglalja Trianont: „*A trianoni szerződés nagyon nehezen született. Az újonnan keletkező Magyar Köztársaság bonyolult belső fejlődésen ment keresztül. A Magyar Királyság megszűnése után az ország elvesztette területének háromnegyedét, amelyen új államok keletkeztek [...] 1919 tavaszán a köztársaság egy szocialista puccs áldozatává*

vált, így jött létre a magyar tanácsköztársaság. Ennek külföldi csapatok általi leverése után a politikai helyzet megnyugodott, és 1920-ban visszaállították a királyságot. A trianoni békét 1920. június 4-én írták alá. Magyarország csak a nemzetközi nyomás hatása alatt fogadta el a szerződés feltételeit, és már az aláírástól kezdve annak revíziójára törekedett.” (Kodajová–Tonková 2006, 32) A tankönyvszerzők hangja itt nyugodtnak tűnik. Mégis: bármennyire igyekszik a szöveg tartózkodni a történelmi ítéletek megfogalmazásától, és bármennyire jószándékúnak tűnhet ez a hangnem, legalább egy probléma van vele, tudniillik az, hogy a szövegben *semmi nem utal arra, hogy Csehszlovákiának köze lett volna Trianonhoz*. A fenti interpretáció szerint Trianon belügy: magyar belpolitikai esemény, amelynek mintha semmi köze nem lett volna Csehszlovákia, Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság létrejöttéhez, ezek területéhez, lakosaihoz stb.

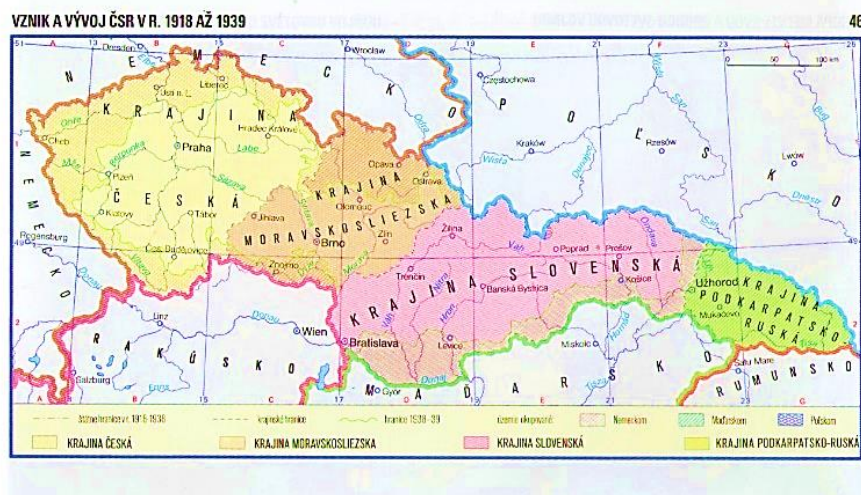
Az utóbb említett két szlovák történelemtankönyv elemzése több tanulságot is hordoz. Az egyik oldalon hasznosnak, célszerűnek tűnik, hogy a tankönyvek Trianon témáját tágabb nemzetközi összefüggésben láttassák. Erre nemcsak azért van szükség Szlovákiában, mert a nemzetközi történelmi kontextus évtizedekig hiányzott a csehszlovák tankönyvekből, ami azt jelenti, hogy Csehszlovákia megalakulását hagyományosan csakis a nemzeti törekvések kézenfekvő beteljesülésének tüntették fel. A szélesebb nemzetközi kontextusban ráadásul esélye van feloldódni nemcsak az etnocentrikus megközelítésnek, hanem a „nyertesek-vesztesek” kiélezett paradigmának is (ami az első világháború általános tanítási problémája szerintem). Másfelől viszont az is tanulság, hogy ha a tankönyvszerzők túlságosan szélesre tárják a kontextust, akkor a szöveg hajlamos eltávolodni a problematikus, ámde nagyon is releváns témáktól, mint pl. az elvesztett–megnyert területek etnikai összetételétől. A túlságosan szétfolyó – didaktika értelemben: a történelmi relevanciától eltávolodó – tankönyvszövegben fennáll a veszélye, hogy még ha a tankönyv kevésbé nacionalista is, akkor is csak a Magyarország által elvesztett *területekre* utalnak, az emberekről, a lakosokról viszont hallgatnak. Vagyis a túlságosan „megértő” szöveg elfedi a legfájóbb *mai* problémákat.

A szlovákiai iskolai történelmi térképeken és atlaszokban ma is Trianon tabusítása kísért. Ez azt jelenti, hogy a jelenség elhallgatása nemcsak a leíró tankönyves szövegekben nyilvánul meg, hanem rendszeres elhallgatás övezi Trianon földrajzi-területi dimenzióit is, amit pedig épp térképeken lehet(ne) szemléletesen ábrázolni.

A tankönyvek döntő részében egyáltalán nem szerepelt olyan térkép, amely Csehszlovákia 1918–1920 körüli földrajzi állapotait szemléltetné. Igen jellemző az az 1965-ös kiadású (sokáig és igen széles körben használt) iskolai történelmi atlasz, amely 13 kisebb-nagyobb térképet közölt az 1914–1920-as időszakból (köztük pl. a *Fegyveres felkelés Pétervárott* és *A szovjet szocialista köz-*

társaságok létrejötte címűeket), azonban olyan térképet még véletlenül sem közölt, amelyen az látszana, hogy hogyan alakultak ki Csehszlovákia határai. (Vokálek–Kráľ 1965, 40-45)

Mi több, az iskolai történelmi térképeken és atlaszokban a csehszlovák időkben kifejlődött a „szlovák Trianon” jelensége, és ez ma is él. Hogy mit jelent „a szlovák Trianon” jelensége, azt megtapasztaljuk egy 1996-os szlovák kiadású történelmi atlaszban, amelyben 13 térkép foglalkozik az első világháborúval és a háború közti időszakokkal. S bár itt is feltűnően nagy teret (5 térképet) szántak a Szovjetunióknak (ld. Vašek 1996/1997, 22-33. oldalak 41-48. számú térképet), itt már megjelenik az első Csehszlovák Köztársaság térképe is.

2.kép: Vašek, Jaroslav a kol.: *Atlas svetových dejín. 2. diel stredovek – novovek.* Prvé slovenské vydanie. Vojenský kartografický ústav, Harmanec–Praha, 1996/1997, 31. old. 46. sz. térkép.

A „*Csehszlovák Köztársaság keletkezése és fejlődése 1918–1939*” című színes térképnek az az érdekessége, hogy ez egyszerre, egy képfelületen ábrázolja a trianoni szerződéssel *szerezett* és a müncheni ill. bécsi szerződéssel *elveszített* területeket. Azonban a vizuális hangsúly a trianoni területek megszerzéséről áttolódik e területek agresszorok általi 1938/39-es „elfoglalására”, amit megtámogatnak a szlovák térkép „üzemiek okupované Nemeckom, Madarskom, Poľskom” feliratai. Más szavakkal fogalmazva: Ha a szlovák tanulók használják ezt a térképet, akkor nem sokat tudnak meg arról, hogyan, milyen körülmények között lett a mai Szlovákia Csehszlovákia része (ti. hogy Magyarországból lett kihalva); azt viszont nagyon szemléletesen láthatják, hogy Szlo-

vákia területére hogyan „tették rá a kezüket” 1938/39-ben Magyarország, Németország és Lengyelország. Ezt nevezem „a szlovák Trianon” jelenségének.

A szlovákból fordított történelemtankönyvekkel szemben megnyilvánuló elégedetlenség (tehát az, hogy kevés bennük a magyar történelemre vonatkozó leíró szöveg) a legfőbb mozgatóerő amögött, hogy szlovákiai magyar ún. belső fejlesztésű történelemtankönyv-sorozat jelenik meg. Több évtized után a Kovács–Simon-féle könyv (a Kovács László–Simon Attila szerzőpáros A magyar nép története c. háromrészes tankönyvsorozata a dunaszerdahelyi Lili-um Aurum kiadónál jelent meg 2000 után) volt az első tankönyv Szlovákiában, amely nemcsak a trianoni döntés teljes dátumát tartalmazta, hanem nagyon részletesen foglalkozott a csehszlovák állam megalakulásával, keletkezése körülményeivel, az első köztársaság társadalmi berendezkedésével, valamint aprólékos áttekintést nyújtott az ország nemzeti-nemzetiségi viszonyairól. A Trianon-téma szempontjából a Szlovákiában megjelent tankönyvek közül a mai napig ez a legkorszerűbb, ami alapvetően két dolgot jelent. Egyfelől azt, hogy ez a tankönyv széles látókörrrel, egyben az Orbis Pictus kiadványokéval vetekedő, viszonylag korszerű didaktikai apparátussal közelíti meg (természetesen nemcsak ezt) a témát: adat- és forrásgazdag, képekkel, térképekkel, statisztikával stb. Másrészt ez a tankönyv az egyetlen 1918 óta a (Cseh)Szlovák területen, amely körültekintően többszempontú, vagyis magyar, cseh-szlovák és nemzetközi kontextusba helyezi Trianont a következő logikai rend szerint:

- Magyarország viszonyai az első világháború végén („Háborúból forradalomba”, 4-5. old.)
- Trianon Magyarország és az összmagyarság szempontjából („Trianon és következményei”, 6-7. old.)
- A csehek és a szlovákok világháborús szerepe, valamint az állam megalakulása („Új állam születik”, 8-9. old.)
- A Csehszlovák Köztársaság jellege („Polgári demokrácia és nemzeti elfogultság”, 10-11. old.)
- Csehszlovákia nemzetiségi viszonyai, hangsúllyal a magyar etnikumon („Szülőföldön kisebbségben”, 12-13. old.)
- A bethleni Magyarország („A talpra állástól a válságig”, 14-15. old.)

A téma taglalásának iránya és módja tehát az, hogy a tanuló előbb a világháborúval ismerkedik meg, azután a széthullással és országalapítással, majd a kisebbségek sorsával. Trianonnal a könyv kétszer is foglalkozik (a név és a dátum szerepel a 6. és a 12. oldalon), mégpedig abból a megfontolásból, hogy előbb Trianont a teljes magyarság szempontjából vizsgálja (6.-7. old.),

majd a Csehszlovákia megalakulását taglaló két rész (8-11. old.) után következik a csehszlovákiai magyarok életének szentelt fejezet (12.-13. old.).

Tény, hogy a Kovács–Simon-féle könyv is elsősorban magyar szempontból néz az eseményekre. Ugyanakkor a szerzők sokkal teljesebb képet kínálnak, mint az Orbis Pictus-kiadvány szerzői, elsősorban azért, mert Kovács László és Simon Attila valódi multiperspektivikus kontextusba helyezik Trianont. Egyfelől kitekintenek a *Magyar Királyság teljes területének* történelmi eseményeire (miként általában azt a mai magyarországi történelemtanítás teszi), ugyanakkor tudomásul veszik és integrálják a tananyagba a cseh és a szlovák (sőt a román és délszláv) szempontokat is. Így összességében leszögezhető, hogy a Kovács–Simon-tankönyv olyan kontextusban foglalkozik Trianonnal, amely követendő példa lehetne nemcsak a szlovák, de a témát érintő magyarországi tankönyvek számára is.

Összegző megállapítások

A tanulmányban a Trianon-téma (cseh)szlovákiai tankönyvekbeli szerepeltetését tekintettük át 1918-tól napjainkig. A kutatás során 33 tankönyvet, valamint további közel egy tucat történelmi atlaszt és tansegédletet vizsgáltunk. Ennek alapján teszünk megállapításokat arról, hogyan szerepelt 1918 óta a Csehszlovákiában, majd a Szlovákiában megjelent történelemtankönyvekben a Trianon-kérdés; hogyan szóltak vagy nem szóltak róla, és ha foglalkoztak vele, akkor azt milyen módon tették. Technikai jellegű, ámde nem mellékes az a tény, hogy a teljes vizsgált korszakon – tehát az első Csehszlovák Köztársaságtól a máig – végighúzódik az a hagyomány, hogy a történelemtankönyvek eredetileg cseh és szlovák szerzők munkái, amelyeket a szlovákiai magyar tanulók számára magyarra fordítanak, illetve részben tartalmi szempontból „magyarosítanak”.

Vizsgálatunk nem öncélú. Fő értelme és célja, hogy idővel képesek legyünk felvázolni és javaslatot tenni arra, hogyan lehetne Trianon témáját a magyar és a szlovák tannyelvű iskolákban korszerűbben kezelni, mégpedig úgy, hogy az megfeleljen a történettudomány releváns és többszempontú ismereteinek, közben pedig eleget tegyen mind a történelemdidaktikusok által megfogalmazott követelményeknek, mind a gyakorlati, iskolai megvalósítás kritériumainak.

Az 1920 utáni csehszlovák állam tankönyveiben nem Trianon volt a hívszó, hanem Csehszlovákia első világháborút követő sikertörténete, pontosabban a történetnek a cseh és a szlovák nemzet számára nagyon pozitív kicsengése. Az első Csehszlovák Köztársaság egy bizonyos mértékig Trianont bevonta a saját oktatási rendszerébe: nem került meg a tény, egyúttal igye-

kezett pozitív jövőképet sugallni „Trianon tanulságain keresztül” az országban élő magyarok felé.

Úgy vélem, a legnagyobb károk az 1945–1989 közti tankönyvekben történtek, a legenyhébb fogalmazásban is abban a tekintetben, hogy milyen veszélyes kísérlet ideológiai célok szolgálatába állítani a történelemtanítást. 1945 után a kommunista ideológia teljes súlyával ránehezedett a közoktatásra, ezen belül a tankönyvekre, különösen a történelemtankönyvekre, és (mint oly sok más társadalmi kérdést) Trianont elhallgatta, tabusította. E korszak történelemtankönyves értelmezésében 1918–1920-ban két alapvető esemény történt: „a cseh és a szlovák nép végre megszabadult a három évszázadig tartó Habsburg-uralom alól”, valamint az 1917-es lenini puccs hatására és mintájára „kiteljesedett a cseh és a szlovák dolgozó nép forradalmi fellépése”. Ezek a történelemtankönyvek nem voltak összeegyeztethetők a történettudomány eljárásaival. Azon túl, hogy nem a történettudomány tényszerű ismereteit közölték (tehát hazudtak), szembe mentek az elemző-szintetikus gondolkodással, a történeti problémák beható vizsgálatával, a kritikai szemlélettel stb., tehát mindennel, ami a történettudományt természetesen szerint jellemzi. A kommunista korszak tankönyvei didaktikailag is megbuktak, ugyanis a mából tekintve olyan mértékben *nem* segítették elő a tanítást/tanulást, hogy szinte nem is nevezhetők tankönyveknek.

1989 után egy lassú, nem problémamentes, de véleményem szerint pozitív folyamat szemtanúi vagyunk. Bár Trianon megszűnt tabuszó lenni, a téma tankönyves kezelése magyar szempontból még mindig sok kívánnivalót hagy maga után. A három legrelevánsabb tartós probléma az, hogy a tankönyvekben és atlaszokban (i) nem fogalmazódik meg egyértelműen, hogy Szlovákia létrejött Magyarországra kárára történt; (ii) nem ábrázolódik vizuálisan az összefüggés a Magyar Királyság és Szlovákia államhatárai között a térképeken; valamint (iii) a szlovák történelemtankönyvek döntő többsége nem vesz tudomást Trianon magyar emberi, anyagi stb. veszteségeiről.

Ezeknek a hiányoknak a pótlása véleményem szerint minden szempontból célszerű lenne. A *magyar történelmi emlékezetben betöltött jelentős szerepén* kívül azért volna fontos Trianon témájával foglalkozni a szlovákiai történelemtankönyvekben, mert a *szlovákiség* számára egy alapvető identitással kapcsolatos kérdést feszeget: Hogyan jött létre Szlovákia és mi köze a történelmi Magyarországhoz? Másodsorban pedig azért kellene vele behatóbban foglalkozni, mert Trianon az oka és forrása annak a ma is létező és nem konfliktusmentes kapcsolatnak, hogy miért élnek Szlovákiában nagy számban a határ mentén magyarok, akik magyarul beszélnek és száz éve a magyar kultúrkör részének érzik magukat.

Felhasznált irodalom

- Alberty, Július (2006): Dejepis v zajatí ideológií. In: *História*, 2006/máj-jún, 10-11.
- Beneš, Zdeněk (2010): Mezi dějinami, dějepisectvím a pamětí. In: *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Jirí Šubrt editor. *Historická sociologie – Knižní edice Nezávislé centrum pro studium politiky*, ARC – Vysoká škola politických a společenských věd. Kolín.
- Damakoš, Marián (2005): Svetové dejiny III. 20. storočie 1914-1991. Nová Maturita. Učebné texty pre gymnáziá a stredné odborné školy. Vyd. Euróliterra, Bratislava–Prešov.
- [F.] Dárdai Ágnes (2002): *A tankönyvkutatás alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Katona András (2010): A revízió ígészetében: Trianon tanítása Horthy korban 1920–1944. In: *Duna-part*, 2010. 2. szám, 108-119.
- Katona András (2010): Trianon tanítása tegnap és ma 1945-2010. In: *Duna-part*, 2010. 3. szám, 67-82.
- Kaposi József (2017): A történelmi gondolkodás és a képességfejlesztő feladatok. In: *Történelemtanítás Online történelemdidaktika folyóirat (LII.) Új folyam VIII. – 2017. 1-2. szám*.
- Kaposi József (2020): *Közelítések a történelemtanítás elméletéhez és gyakorlatához*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2020.
- Kodajová, Daniela–Tonková, Mária (2006): *Dejepis. Svetové dejiny pre 3. ročník gymnázií*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava.
- Koreň, József–Ježo, Márton (1923): *Történelem és alkotmánytan a magyar tannyelvű népiskolák felsőbb osztálya számára*. Kiadja a STEHR-féle könyvkereskedés és könyvkiadóvállalt, Prešov.
- Kovács László–Simon Attila: *A magyar nép története. Háromrészes tankönyvsorozat*. Lilium Aurum Kiadó, Dunaszerdahely, 2000.
- Kováč, Dušan–Kamenec, Ivan–Kratochvíl, Viliam (1998): *Történelem 4. Szlovákia az új évszázadban*. Ford. Szabó Ferenc. Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava.
- Kratochvíl, Viliam–Mlynarčíková, Hana (2007): *Maturita po novom. Dejepis. Externá časť / Interná časť. Testy. Érettségire felkészítő tansegédlet*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava.

- Labischová, Denisa–Gracová, Blažena (2008): Příručka ke studiu didaktiky dějepisu. Scripta Facultatis Philosophicae Univesitatis Ostraviensis, Ostrava.
- Letz, Róbert–Bocková, Anna (2000): Dejepis pre 9. ročník základných škôl. Slovensko v 20. storočí. 2. vydanie Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava.
- Otčenášová, Slávka (2010): Schválená minulosť. Kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu. Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, Košice.
- Szebenyi Péter (2001): A történelemtankönyvekre ható tényezők történeti változásai. In: Iskolakultúra, 2001/9, 12-20.
- Vajda Barnabás (2009): Multiperspektivitás mint a magyar-szlovák közös történelemtankönyv alapja. In: Új Pedagógiai Szemle, 2009/1, 95-101.
- Jakab György–Kratochvíl, Viliam–ifj. Lator László–Vajda Barnabás (2009): Trianon több szemszögből. In: Új Pedagógiai Szemle, 2009/2, 76-94.
- Vajda Barnabás (2009): Magyarságkép a csehszlovákiai történelem tankönyvekben 1950–1993. In: Hornyák Árpád–Vitári Zsolt: A magyarságkép a közép-európai tankönyvekben a 20. században, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 259-282.
- Vajda Barnabás (2010): A magyar-szlovák közös történelem a korszerű történelem tankönyvek kontextusában. In: Limes Tudományos Szemle (Tátabánya), 2010/4, 77-80.
- Vajda, Barnabás (2013): Trianonská problematika a (česko-)slovenské učebnice dejepisu. (A Trianon-téma a (cseh)szlovákiai történelemtankönyvekben.) In: Michela, Miroslav–Vörös, László a kol.: Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva: k politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku. Historický ústav SAV v Prodama s.r.o., Bratislava, 185-204.
- Vajda Barnabás (2011): Analysis of some Slovakian History Textbooks. In: Yearbook of the ISHD 2011. Wochenschau Verlag, Schwalbach, 147-158.
- Vašek, Jaroslav a kol. (1996/1997): Atlas svetových dejín. 2. diel stredovek – novovek. Prvé slovenské vydanie. Vojenský kartografický ústav, Harmamec–Praha.
- Vokálek, Vladimír–Král, Jan (1962, 1965): Školský atlas svetových dejín. Ústředná správa geodézie a kartografie, Praha.

SEBESTYÉNNÉ BATA ÁGNES

„SINE IRA ET STUDIO...”

(A VÁLTOZÓ TRIANON-KÉP VIZSGÁLATA NÉHÁNY
MAGYAR KÖZÉPISKOLAI TÖRTÉNELEMTANKÖNYV,
ÉS AZ ÉRETTSÉGI KÖVETELMÉNYEK
VONATKOZÁSÁBAN 1989–2021 KÖZÖTT)

Abstract

This essay aims to describe how the Trianon Peace Treaty has affected the Hungarian mentality, and how the consequences live on after 100 years. The second part deals with the picture of how secondary school students perceive the problematic parts of the peace treaty, and how the official school history textbooks and the curriculum of Matura Examinations have changed since the 1990-s in connection with our topic.

1. Szubjektív előszó

Elegáns lenne Tacitus örökérvényű történetírói alapelvét alkalmazva Trianonról „harag és részrehajlás nélkül” szólni (Tacitus: Évkönyvek 1.1, 177), de ennek több akadály is felmerül. Közkeletű vélekedés szerint, „magyar az, akinek fáj Trianon”. A sommás megállapítást Patrubány Miklós fogalmazta meg a Magyarok V. Világkongresszusának nyitókonferenciáján, 2000-ben. (Bihari 2017). Nem csodálkozhatunk, hogy ez a kijelentés 80 év elteltével is aktuális volt. A trianoni területvesztés, az ezzel járó gazdasági-társadalmi, politikai, kulturális, etnikai problémák halmaza olyannyira felfoghatatlan volt a kor embere számára, hogy óhatatlanul „folklorizálódott”. A „néplélek” besorolta a nagy nemzeti katasztrófák, Muhi, Mohács, Világos és Arad mellé, és ma is ott tartja számon (Zeidler 2020, 18) (Bali 2020). A „Maradhat ez így? Nem! Nem! Soha!” szlogen plakátokon, hétköznapi tárgyakon, falvédőkön is megjelent, mai napig újratermelődik.

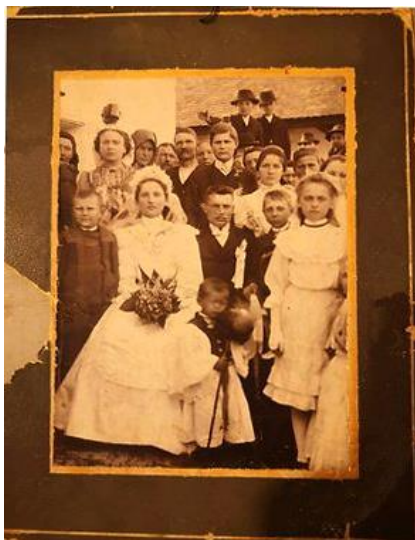
A Trianon 100 MTA–Lendület Kutatócsoport szerint a felnőtt válaszadók 85%-a mondta azt, hogy Trianon volt a magyar történelem legnagyobb tragédiája. Ezzel a vélekedéssel ugyanakkor nem korrelál, hogy a válaszadók 48%-a – saját bevallása szerint – nagyon keveset tud a békeszerződéssel kapcsolatos történelmi tényekről (Ablonczy 2020, 4-6). Ezért sem lepődhetünk meg, hogy legendák születtek az igazságtalan döntés okairól, mikéntjé-

ről; makacsul tartják magukat, több generációt túlélve, bármilyen szakmai cáfolat ellenére is. Igaz ez a jelenlegi középiskolás korosztályra is, akik nem elsősorban tankönyvekből, hanem az internetről szerzik ismereteik jelentős részét, sok hamis hírrel találkozva. Így aztán változatlanul megkérdem: „Miért nem jár már le Trianon szavatossága?”. Tudni vélik: titkos záradék rendelkezik arról, hogy a szerződés 100 év után érvényét veszti (Ablonczy 2020, 151). Részben ezért döntöttem a tankönyvek és az érettségi követelmények vizsgálata mellett. Megpróbálom feltérképezni, hogyan befolyásolják az említett hivatalos állásfoglalások változásai a tizenévesek világképét, mennyire adnak objektív fogódzót a történetek megértéséhez.

Intarziás doboz az 1920-as évekből

Ablonczy Balázs egy egész kötetet szentelt a békeszerződés körül keringő legendáknak. A könyvben elhangzó személyes megjegyzése rám is vonatkozik: „szükségesnek tartom leszögezni: nem vagyok elfogulatlan szemlélő.” Az én családomban is „megtalálhatók Trianon kárvallottjai, olyanok, akik odaát maradtak, vagy akiknek el kellett jönniük”. (Ablonczy 2015, 20). Ennek illusztrálására álljon itt egy fénykép, amelyen az esküvői sokadalomban, Fülekpüspökiben anyai nagymamám és a húga is szerepel, valamikor 1929-30 körül.

Nagymamám Salgótarjánba került 1919-ben, mivel az édesapja vasutasként nem tett esküt az új csehszlovák államra. Emiatt egy időre vagonlakóvá vált a család; MÁV-alkalmazottként dédnagyapám neve is szerepel a menekültek listáján (Szepessyné 2021). Nagymamám két testvére a határ túloldalán, Fülekpüspökiben (Filakovo Biskupice) maradt, és voltak időszakok, amikor évekig nem találkozhattak. Ugyanakkor, az érintettséget tekintve, korántsem vagyok egyedül. A Trianon 100 MTA–Lendület Kutatócsoport felmérése alapján a jelenlegi felnőtt lakosság 28%-ának van a határon túlról átköltözött családi ága, 18%-nak jelenleg is van a történelmi Magyarország területén,

de a mostani határon túl élő rokona. (Ablonczy 2020, 4)

2. A középiskolások Trianon-képe

Sokéves középiskolai történelemtanári tapasztalat birtokában elmondhatom, hogy a diákok döntő többsége élénken érdeklődik Magyarország 20. századi történelme, ezen belül a világháborúk, azok előzményei és következményei iránt. Saját adataim hiányosak, ezért álljon itt a Nemzetstratégiai Kutatóintézet kutatási jelentésének összefoglalója (1. táblázat), amely lefedi az én diákjaim véleményét is. A szabad asszociációs feladat arról szólt, mi jut először eszükbe erről a szóról „Trianon” (Bazsalya – Hörich 2020, 135).

Nagy-Magyarország	elégedetlenség	az ország szétszedése
nemzeti keserűség	vesztés	diktátum
igazságtalanság	Trianon-tagadók	szélsőjobboldal
nacionalizmus	gyűlölet	elkeseredettség
Nem, nem, soha	határon túli magyarok	területvesztés
fájdalom	világháború	szétszakított családok
Horthy-korszak	hazaszeretet	térkép
negatív	tenger	Erdély

1. táblázat

Amint látható, – és a fent elmondottakból következik is –, az emocionális tartalmak dominálnak. Az első három leggyakoribb válasz az igazságtalanság, a területvesztés és a határon túli magyarok volt. A diákok túlnyomó többsége, szinte 90% egyetértett azzal az állítással, hogy a békeszerződés Magyarországgal szemben alapvetően igazságtalan és túlzó volt. Sokan igazságtalan büntetésként tekintenek rá, amelynek Magyarország csak passzív elszenvetője volt, mert a győztesek már korábban odaigérték a területeket. Túlzónak tartják a területvesztés mértékét, bár a diákok egy része „valamikor területrendezést” elfogadhatónak tartott volna a vesztes háború, illetve a megváltozott etnikai viszonyok miatt. Megjelenik a válaszokban a Nagy-Magyarországot visszaíró, a hajdanvolt nagyság iránti nosztalgia, sőt a revízió igénye is, bár az irredentizmus fogalmát nem érti a többség. Ugyanakkor az okokat elég komplexen látják; külső és belső okokat, a békekötést közvetlenül megelőző és régebbi okokat is többnyire meg tudtak nevezni. A trianoni békeszerződéshez a diákok többsége szerint a háborúban győztes nagyhatalmak geopolitikai törekvései, a szomszédos országok terjeszkedési törekvései, területi igényei, valamint az első világháborús vereség vezetett. Konkrét felelőst nem tudtak megjelölni, bár a francia vezetés, és Benes csehszlovák politikus neve gyakran felbukkant. A béke következményei között az első három helyen az okozott területi és népességbeli veszteség, a katonai korlátozások, és a határon túlra került magyarság megoldatlan helyzete szerepel. A következményeket csak kevéssé kapcsolják össze a revízió és a politikai kényszerpálya koncepciójával. A jelenre vonatkoztatva egyetértenek azzal, hogy társadalmi szinten a téma nincs megfelelően feldolgozva, nincs Trianonnal kapcsolatban konszenzus. Politikai szimbólummá vált, mely a mai napig békétlenséget, konfliktusokat okoz belföldön és a határon túl egyaránt; a szomszédos országokkal kapcsolatban leginkább sportesemények vonatkozásában jelenik meg. A többség szerint azonban ezeken már túl kellett volna lépnie a magyar társadalomnak. (Bazsalya–Hörich 2020, 149). Számukra ez már nem „forró kérdés”. A kutatás figyelemreméltó megállapítása, hogy a diákoknak csak kisebb hányada tud azonosulni azzal a gondolattal, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozással, illetve a szomszédos országok csatlakozásával a Trianon-traumát érdemben csökkenteni lehetne (Bazsalya–Hörich 2020, 153). Ezzel együtt bizakodásra adhat okot a következő mondat: „Ha jobban ismernénk és értenénk egymás szempontjait, akkor az ellenségeskedés is kisebb lenne” (miután többen említették a környező országokban időről-időre megtapasztalható magyarellenességet). (Bazsalya–Hörich 2020, 156).

3. Tankönyvelemzés

A rendszerváltozás óta számos középiskolai történelemkönyv került forgalomba, ez a munka azonban nem vállalkozhat mindegyik elemzésére. Csak öt, számomra meghatározóbb könyvet választottam ki, amelyeket – az egyszerűbb hivatkozás kedvéért – betűjellel jelölök. A kiválasztott tankönyvek:

- A/** Salamon Konrád: Történelem IV. A középiskolák számára. 6., átdolgozott, bővített kiadás. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999. ISBN 963 19 0012 6
- B/** Dupcsik Csaba–Repárszky Ildikó: Történelem IV. középiskolák számára. 3. kiadás. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2005. ISBN 963 16 2945 7
- C/** Száray Miklós–Kaposi József: Történelem IV. középiskolák, 12. évfolyam. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2006. ISBN 978-963-19-7218-4
- D/** Száray Miklós: Történelem 11. a négyosztályos gimnáziumok és a szakközépiskolák számára. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2015. ISBN 978-963-19-7905-3
- E/** Okostankönyv: Borhegyi Péter–Paksa Rudolf: Történelem 11. Oktatói Hivatal, 2018. https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11/TKV/84-15/2018. (Az elektronikus változat alapjául szolgáló tankönyv: FI-504011101/1)

Rövid kitekintésként: a rendszerváltozás előtti tankönyvek egységesen imperialista békeként írják le a trianoni békét, mint „az imperialista háború folytatását a béke eszközeivel”. Ugyanakkor megállapítják, hogy súlyos feltételeket tartalmazott, és közel 3 millió magyar került az utódállamokba, „melyeknek uralkodó osztályai éppen olyan nacionalista elfogultságot mutattak velük szemben, mint egykor a magyar uralkodó körök Magyarország nem magyar népeivel szemben.” „A győztesek kíméletlenül kihasználták lehetőségeiket annak következtében, hogy a Monarchia szétesése nemcsak az elnyomott népek közös szabadságharcának (*sic!*) volt az eredménye, hanem az antanthatalmak katonai győzelmével függött össze.” (Balogh 1980, 215-216) A téma az akkor még csak szóbeliből álló történelem érettségi kötelező törzsanyagába nem került be (megjegyzés: 1973-79 között nem is volt kötelező vizsgatárgy a történelem). (Horváth 2009).

Az elemzés szempontjai:

- a tankönyvi törzs-szöveg mennyisége és minősége
- a források mennyisége és minősége; az írott és képi források aránya
- a feladatok mennyisége és minősége

A tankönyvi törzs-szöveg mennyisége és minősége

A/ 10. lecke (49-54.o.): *A párizsi békekonzferencia és Magyarország, Forráselemző óra* (54-55.o.): *Részletek Apponyi Albertnek a békekonzferencia Legfelsőbb Tanácsa előtt 1920. január 16-án elmondott beszédéből.* 11. lecke (56-60.o.): *A király nélküli alkotmányos királyság;* 12. lecke (60-64.o.): *A szomszédos országok és az uralmuk alá került magyarság.* Konkrétan a trianoni békeszerződéssel a 11. leckén belül 3 bekezdés foglalkozik. Igen korrekten megállapítja, hogy „az új rendszer és az ország nemzetközi elismerése a békeszerződés aláírásától függött,” továbbá hogy Horthy nevezte ki az aláíró kormányt. A béke rendelkezései közül a területi elcsatolásra, és a katonai rendelkezésekre tér ki, gazdasági vonatkozásokra nem. Az etnikai következményeket a 12. leckében tárgyalja, országokra lebontva, részletesen ismertette a magyarokat ért atrocitásokat. A tankönyvszerző a következő kifejezéseket használja: „az ország területi megcsonkítása”, „a győztesek étvágya csillapíthatatlan volt” (57.o.) Az utódállamok politikájánál kiemeli az állampolgárság megvonásával kapcsolatos manipulációt, a választókerületek, illetve járások átalakítását (pl. Csehszlovákia esetén). Megállapítja Románia esetében, hogy „a választásokat példátlan törvénytelenység, megvesztegetés és erőszak jellemezte”, továbbá hogy az 1921-es erdélyi földbirtoktörvény eleve a magyarokat sújtó, hátrányos megkülönböztetéseket tartalmazott.(61-62.o.). Kiemeli az ún. „névelemzés” bevezetését az iskoláztatás kapcsán. A 12. leckében minden államnál felsorolja a fontosabb magyar politikusokat név szerint. A témával összesen 15 oldal foglalkozik, a nyelvezete helyenként meglehetősen bonyolult. A lényegkiemelést dőlt betűk, a kiegészítő anyagot apró betűs szöveg jelzi. A fogalmak egy részét megmagyarázza.

B/ *Az ellenforradalom és a trianoni béke* című lecke foglalkozik a témával, a Horthy-korszak fejezetben (93-97. o.). A négy oldalon belül a békét 3 bekezdés taglalja, amelyből egy apró betűs, kiegészítő anyag. Ebben szerepel, hogy az antant vezetői elsősorban a csehszlovák, román és jugoszláv szövetségeseik igényeit akarták kielégíteni, akik szándékosan eltúlzott követeléseket fogalmaztak meg. Így végül a trianoni határokat „kompromisszumos” jellegűnek állíthatták be. A béke kapcsán csak a legszűkebb tényanyagot közli egy bekezdés (terület, lakosság, fegyverkezési korlátozások és jóvátétel említése). A következményekről sem gazdasági, sem etnikai értelemben nem esik szó. Több fontos adat képaláírásként, apró betűvel szerepel. A gazdasági következményeket egy térkép ábrázolja a 96. oldalon. Az utódállamok csak említés szintjén jelennek meg „Köztes-Európaként” a 35-36. oldalakon *A békerendszer* leckében (33-38.o.). A bizonytalanság kora című fejezetben (*Olaszország és Köztes-Európa* című lecke, 60-65.o.) a tankönyvszerzők Cseh-

szlovákiáról megállapítják, hogy a korabeli diktatúráktól eltérően, „a két világháború között mindvégig fennmaradt a demokrácia” (63. o.). Románia esetében írnak a Vasgárdáról, de egyik országnál sem említik az etnikai problémákat – egyik fél részéről sem, egyik fejezetben sem. A revízió kérdése, az irredentizmus és Lord Rothermere tevékenysége *A Horthy-rendszer* című leckében található (98-102. o.). A tankönyvszerzők megállapítása szerint: „Súlyos károkat okozott itthon és külföldön, hogy a hivatalos propagandát a „Mindent vissza!” jelszava határozta meg.” (102.o.) A lényegkiemelést félkövér tipográfia segíti, a fogalmakat többnyire megmagyarázza, bár néhány fontosabb egyáltalán nem szerepel.

C/ 7. lecke: *A trianoni békeszerződés (40-46. o.)*: a törzsanyag másfél oldala külön bekezdésekben foglalkozik a békeszerződés aláírásával, az etnikai vonatkozásokkal, a gazdasági hatásokkal, a katonai előírásokkal és a revízió kérdésével. Félkövér tipográfia segíti a lényeg kiemelését, de nem mindenhol magyarázza meg a fogalmakat (pl. irredentizmus). Az első bekezdésben az aláírásnál szerepel a „békediktátum” fogalom (ez a kifejezés a korábbi tankönyvekben említés szintjén, egy-egy feladatban fordult elő). A revíziót ismertető résznél kiemeli: Magyarországon egyetlen politikai erő sem fogadta el a békét. Továbbá, hogy „a béke nyilvánvaló igazságtalanságai megnehezítették az azóta is „trianoni traumának” nevezett problémakör feldolgozását.” A törzsanyag logikus, jól tanulható. A forrásközpontú szemléletnek megfelelően külön egységet képeznek az Archívumban megjelenített szövegek, ábrák, diagramok, fényképek és térképek, további öt és fél oldalon. A kisebbségek helyzete külön bekezdésként jelenik meg a *10. leckében Köztes-Európa az új világban, 57-61. o.* Megállapítja, hogy a béke tartalmazott kisebbségvédelmi intézkedéseket, azonban ezeket az utódállamok – eltérő mértékben ugyan, de – nem tartották be, továbbá, a nemzetiségek beolvasztására törekedtek (58.o.). Az elkövetett jogsértésekre példákat is hoz (közigazgatási egységek kialakítása, földosztás). Nem magyarázza meg ugyanakkor azt az elmentmondást, hogy az anyanyelvű oktatás visszaszorítása ellenére felvirágzott az erdélyi magyar kultúra.

D/ Három lecke foglalkozik a témával, két különböző fejezetben. A 32. lecke (163-167. o.) *A trianoni békediktátum* címet viseli. Majd egy teljes fejezettel később, a 41. lecke (210-214. o.) foglalkozik a trianoni békeszerződés gazdasági és társadalmi hatásaival. A 44. lecke témája a revízió és az oktatás (224-227. o.) Ez a tananyag-beosztás kissé megnehezíti az összetartozó anyagrészek tanulását. A törzsanyagon belül félkövér kiemelés segíti a tanulást, bár több lényeges információ apró betűs kiegészítésbe került (pl. a határ menti etnikai vonatkozások). Nem nevesíti, melyik kormány képviselői írták alá a szerződést, és valójában miért kellett aláírniuk. Összekeveredik, hogy a vesz-

tes országot képviselőit nem hallgatták meg, vagy nem tárgyaltak velük. Az újabb kutatások fényében a tankönyvszerző néhány megállapítása túlzónak tűnik („az amerikai és az olasz delegátusok hajlottak volna a franciákkal szemben a békekonferencia alapelvét képező etnikai elvek megvalósítására, de tájékozatlanok voltak” 165. o.). A következmények tekintetében külön egységek foglalkoznak a mezőgazdaság, az ipar és bányászat helyzetével, a településszerkezet torzulásaival, és „a szülőföldről az anyaországba menekülőkkel” valamint a közlekedés veszteségeivel. Megállapítja, hogy tömegével alakultak civil szervezetek, amelyek a békediktátum ellen agitáltak, de a revízióra semmi esély nem kínálkozott, és a kormányzat nem léphetett fel nyíltan a nemzetközi szerződés ellen (bár támogatta a szervezkedéseket). Említés történik Lord Rothermere szerepéről is.

E/ A legutóbbi, elektronikus változatban is létező tankönyv *27. leckéje A trianoni békeszerződés* címet viseli (https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11/lecke_03_027). Részletesen ismerteti az adatokat, bár a gazdasági következményeket sokkal rövidebben tárgyalja. A lényegkiemelést félkövér tipográfia segíti, a törzsanyag kicsit szűkszavú, sok képet, forrást és feladatot ad a szöveg közben. Inkább a tanulói aktivitást helyezi előtérbe a következtetések levonására. Ezt szolgálja két kiegészítés: a Történészszemmel fejezetben a Sopron környéki népszavazás körülményeit tárgyalja, a Rá@dás önálló ismeretszerzést feltételez, és kérdéseket, feladatokat tartalmaz a békeszerződéssel kapcsolatos tévhitekről, legendákról. Trianon következményei itt is a Magyarország két világháború közötti történetéről szóló fejezetbe kerültek. A gazdasági és művelődéspolitikai intézkedésekkel a *38. és 39. lecke* foglalkozik, a *40. lecke* az etnikai gondokat ismerteti „*A nemzet és az ország*” címmel. Itt kerül szóba Lord Rothermere, és az irredentizmus formáinak megjelenése is. Ugyanakkor, a korábbi tankönyv-változatokhoz képest, árnyaltabban tárgyalja a kisebbségben lévő magyarság helyzetét. Megállapítja, hogy a három utódállam közül Csehszlovákiában alakult ki „az 1920-as években európai mércével mérve leginkább demokratikus rendszer” – hozzátéve, hogy „Számos közigazgatási trükk nehezítette azonban a magyarok életét, így például az észak–déli irányban elnyújtott szavazókörzetek bevezetése.” (https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11/lecke_05_040). Nevesít több erdélyi alkotót, és ismerteti a jogsértéseket, bár kiemeli, hogy a kisebbségi sérelmek miatt „a Népszövetség csak néhány esetben marasztalta el a jogsértő országot” (esetünkben Jugoszláviát említve). A Történészszemmel fejezetben olvashatunk Herczeg Ferencről, a Magyar Hiszekegyről és a Székely himnusz keletkezéséről. A Rá@dás foglalkozik Lord Rothermere tevékenységével. A revízió és a kisantant kapcsán elhangzik, hogy „Hitler agressziója nyomán megszűnt Csehszlovákia.”

A források mennyisége és minősége; az írott és képi források aránya

Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy az írott és képi források százalékos aránya szubjektív becslésen alapul. (2. táblázat)

	A	B	C	D	E
Tankönyvi szöveg és írott források	80% ebből forrás 40%	70% ebből forrás 30%	60% ebből forrás 40%	60% ebből forrás 30%	40% ebből forrás 20%
Képi források: ábrák, térképek, fényképek, diagramok, táblázatok, egyéb illusztráció	20% csak fekete-fehér fényképek	30% fekete-fehér fényképek, térképek és plakátok, táblázatok (2 szín)	40% színes diagramok, térképek, táblázatok, plakátok, fotók	40% színes ábrák, térképek, képek, fotók, plakátok, táblázatok	60% színes térképek, diagramok, táblázatok, interaktív feladatok, filmrészletek

2. táblázat

A hozzávetőleges becslés is mutatja azt a tényt, hogy a tankönyvek arányai eltolódtak a „munkáltató” tankönyv irányába, ahol a munkafüzet feladatát is részben betölti a tankönyv. A cél a tanulói aktivitás és az önálló ismeretszerzés elősegítése, a logikus gondolkodás és a szövegértés fejlesztése. A későbbi tankönyvek megjelenésükben is motiválóbbak.

Az egyes tankönyvekben megjelenő források:

A/ Külön forráselemző órát szán Apponyi Albert beszédének elemzésére (54-55. o.), bár az ebben fellelhető idegen szavakat nem magyarázza meg – a „poliglott (többszövegű)” kivételével. Több idézet is szerepel Prónay Pál naplójából, továbbá idézi Zadravec Istvánt Prónayról (anélkül, hogy megmagyarázná, ki volt ő). A trianoni békeszerződés napjáról egy korabeli újság tudósításának szövege szól, további hivatkozás nélkül („És a világ urai ma azt hiszik, hogy befejezték művüket, hogy kifosztva, kirabolva, elvérezve és megcsonkítva már csak egy papírlapot kell rájuk borítaniuk szemfedőnek.”). Hosszabb idézetek szerepelnek Fábry Zoltán műveiből (Masaryk magyar emléke, Az éhség legendája), Kós Károlytól és Szenteleky Kornéltól (61-64.o.). A fekete-fehér képeknél az aláírásokban is sok információ szerepel (pl. Esterházy Jánosról). A tankönyv 62. oldalán ez áll: Bratianu, a román liberalizmus vezéralakja, aki 1920-ban kijelentette: „Nem nyughatunk addig, míg a magyar népet gazdaságilag és katonailag teljesen tönkre nem tesszük, mert mindaddig, míg Magyarországon az életképességnek a szikrája is van, mi magunkat biztonságban nem érezhetjük.” Nem magyarázza meg, ki volt

a megszólaló; az idézet hangulatkeltésre alkalmas, mint ahogy Fábry Zoltán 1932-es, kárpátaljai szociográfiájának részletei is. Egy térképvázlatot találtam a demarkációs vonalak 1918-1919-es változásáról a 41. oldalon (alcímként: Párizsban rólunk, de nélkülünk tárgyalnak).

B/ Hosszabb idézet szerepel Apponyi Albert beszédéből, bár itt is csak egy idegen szó (axióma=alapelv) kerül megmagyarázásra (95.o.). Itt találjuk a cseh-szláv, délszláv és román területi igényeket ábrázoló térképet, és a történelmi Magyarország felbomlását mutató térképvázlatot, egy „Nem! Nem! Soha!” plakáttal, képaláírásként magyarázattal ellátva. A térképeknél nem szerepel magyarázat, csak kérdések és színek. A 96. oldalra került az ún. Millerand-levél részlete, a híres „vörös térkép” zöld és szürke színben, és a gazdasági következményeket mutató térkép, a nyersanyaglelőhelyek, az ipari körzetek és a vasúthálózat ábrázolásával. Egy irredenta plakát képaláírásában olvasható Simonyi-Semadam Sándor kormánya, illetve, hogy ennek két, politikailag súlytalan tagja írta alá a békét, és a kormány hamarosan lemondott. Szintén képaláírásként (revíziós plakát, 100.o.) közlik a tankönyvszerzők: „A megbékélést és a kapcsolatok normalizálását nehezítette, hogy a revíziós propagandában a szomszéd államok nemzeteit igen gyakran rosszarcú zsványokként, férgökként, keselyűkként ábrázolták.”

C/ A forrásközpontú történelemkönyv igyekszik a kitűzött célnak maximálisan megfelelni. Színek jelzik a forrásokat, tartalmi jellemzők alapján. Kék: politika-, esemény-, állam-, jog- és intézménytörténet. Zöld: társadalom-, életmód-, mentalitás- és művelődéstörténet. Barna: gazdaság- és technikatörténet, környezeti kultúra. Szürke: eszme- és vallástörténet. Az általunk vizsgált témánál egyértelműen a politikatörténet dominál (8 forrás), 3 esetben találunk társadalomtörténetre, egy forrásnál gazdaságtörténetre utaló jelzést. Hosszan idéznek az ún. Millerand – levélből, részletes adatokat tartalmaz az etnikai megoszlásról szóló táblázat; a kördiagramok és a „vörös térkép” is az etnikai problémákra irányítja a figyelmet. Térképek és írott források is tájékoztatnak a békeszerződés gazdasági hatásairól és a katonai rendelkezésekről. A revízió címszó alatt egy hosszú idézet szerepel Apponyi Albert beszédéből, Bethlen István egy 1928-as beszédéből, Lord Rothermere egy cikkéből, és két irredenta plakát is helyet kapott itt. A források közel 6 oldalt tesznek ki, míg a törzsanyag másfelet. Ugyanez a helyzet a 10. leckénél is, ahol az írott források között 2 hosszabb idézet szerepel Masaryktól, és kettő francia politikusoktól, a román parlamenthez (60.o.), valamint egy részlet Lakatos Géza: Ahogy én láttam című visszaemlékezéséből (61.o.).

D/ Itt is megtaláljuk Apponyi Albert híres beszédét, valamint a „vörös térképet” magyarázatokkal. Külön térkép mutatja az utódállamok maximális területi igényeit (165-167.o.). Helyet kapott egy korabeli propagandaplakát a

soproni népszavazásról, és egy kördiagram Kassa lakosságának etnikai megoszlásáról 1900-ban (166-167.o.) A trianoni béke gazdasági és társadalmi hatásai című leckében találunk egy folyamatábrát az Osztrák-Magyar Monarchia feldarabolásának gazdasági hatásairól. Az ábra színes, de túl sok adatot tartalmaz, és a nyilak nem egyértelműek a tanulók számára, így az értelmezés problémás. A gazdasági hatásokat két térképvázlat is ábrázolja, az egyik a településszerkezetet érintő változásokat mutatja. Szemléletes grafikon szól az elcsatolt területekről menekültek számáról és eredetéről (213.o.) Több fontos információ képaláírásba került, például Sátoraljaújhely helyzetéről, vagy a románok által 1919. szeptember 26-ig eltulajdonított vasúti járművekről. (212-214.o.) A revízió és az oktatás leckénél szerepel Bethlen István 1928-as beszédének részlete, Klebelsberg Kunó javaslatai 1925-27 között, és két irredenta plakát. Lord Rothermere alakját a díszkút fotója idézi meg, illetve Endresz György fotója (224-225.o.).

E/ Rövidebb írott források találunk a korra jellemző dokumentumokból (Apponyi beszéde, a békekonferencián résztvevők visszaemlékezései), több, részletes táblázatot, fényképeket, plakátokat magyarázattal, interaktív térképeket, interaktív feladatokat az elcsatolt tájegységekről, városokról és folyókról. A soproni népszavazással külön egység foglalkozik, a szavazatok megoszlását is ismertetve. A nemzet és az ország című fejezetben számos táblázat szerepel, hosszabb idézet Kós Károly „Kialtó szó” című művéből, interaktív feladatok az elcsatolt városokról és az erdélyi irodalmi életről. Lord Rothermere-ről fényképet és dokumentum-részletet találunk.

A feladatok mennyisége és minősége

A/ A tankönyvszerző minden lecke végén szövegértést ellenőrző kérdéseket tesz fel. Gyakran hivatkozik a Történelmi Olvasókönyvre, ahol például újabb 13 oldalon olvashatnak a diákok a kisantant magyarelles szerződéseiről. A Történelmi Atlaszra vonatkozó feladatok meglehetősen sematikusak. („Nézzük meg a Történelmi Atlaszban a kisantant-államok elhelyezkedését!”) A kérdések egy része ezzel szemben túlságosan bonyolult, nem veszi figyelembe a középiskolások életkori sajátosságait. Példák: Apponyi szerint miként valósulhatna meg a békeszerződésben a népek szabadságának eszménye? A tervezett döntést miért nem lehetett még ítéletnek sem tekinteni? (55.o.) Miként játszott ki Csehszlovákia a demokrácia viszonyai között a kisebbségvédelmi rendelkezéseket? Mit tehetett a romániai magyarság (és Magyarország) olyan politikai környezetben, amelyet Bratianu idézett kijelentése határozott meg? (64.o.) Nem találtam szövegértésen kívül más tevékenységre vonatkozó feladatot (pl. ábra vagy diagram készítésére vonatko-

zót). A fent említett feladatok döntő többségével csak nagyon elszánt, történelem iránt érdeklődő, jó képességű diák tudott megbirkózni.

B/ A szerzők minden forrásrészlethez, térképhez külön adtak feladatokat. Sok kérdés kezdődik „miért?”-tel. A kérdésfeltevés jellemzően gondolkodásra, elemzésre, az összefüggések feltárására, a következtetések levonására, vitára ösztönöz – bár ehhez tanári segítség szükséges. Példák: „Milyen érveket hangoztatott Apponyi a békediktátum ellen? Vitassuk meg ezeket a wilsoni elvek és a kialakult politikai helyzet alapján! Értelmezzük Apponyi állítását, mely bizonyos fajok kulturális alsóbbrendűségére vonatkozik!” (95.o.) „Vessük össze a forrást az etnikai térképpel! A trianoni határok hol követik az etnikai határvonalat? Mi lehet ennek az oka?” (96.o.) A feladatok egy része elkülöníti a tényekre és a véleményekre vonatkozó álláspontot a forrásban. Pl.: „Mi volt Horthy véleménye az alkotmányosságról?” (98.o.) „Móricz Zsigmond szerint mire és hogyan használták fel Trianont?” (102.o.) A szövegértésen, térbeli tájékozódáson és a vitán kívül más didaktikai feladatot nem találtam.

C/ A forrásközpontú történelem szemléletének megfelelően, rengeteg feladatot ad a dokumentumokhoz, a diagramokhoz, a térképekhez és a táblázatokhoz. A feladat-meghatározások gyakran kezdődnek a következő kifejezésekkel: állapítsa meg, gyűjtse össze, tárja fel, határozza meg, értékelje, jellemezze, magyarázza meg. A diákokat önálló kutatómunkára, tudásmegosztásra is ösztönzi, például a következő feladattal: „Gyűjtsünk a korabeli sajtóból (pl. Pesti Napló, Az Est, Népszava) tudósításokat az eseményről, és olvassuk fel az osztályban a legérdekesebb részleteket!” (46.o.) Gyakorlatiasabb feladatokat is ad, pl. csoportosítsuk és rendezzük táblázatba az érveket. Újdonság, hogy a következő fejlesztendő kompetenciákat jelöli meg, és piktogrammal ábrázolja: a források használata és értékelése; a szaknyelv alkalmazása; tájékozódás térben és időben; az eseményeket alakító tényezők feltárása. A feladatok ajánlott feldolgozási módjai is hangsúlyt kapnak, betűkóddal jelölve. F: egyéni, páros vagy csoportos tanulói feladatmegoldás. Gy: önálló vagy csoportos gyűjtőmunka. Sz: szóbeli prezentáció (kiselőadás, vita, megbeszélés). Í: írásbeli munka (esszé, projekt, házi dolgozat). Az említett tanegységben 6 feladat foglalkozik a források értékelésével, 4 törekszik az eseményeket alakító tényezők feltárására, 2 feladat vonatkozik a térbeli és időbeli tájékozódás fejlesztésére és egy a szaknyelvre. A 10. leckéhez adott feladatokban is az írott források értelmezése dominál (7 egység), mellette 2 feladat térképes. (59.o.) A tanulói aktivitást tekintve, 6 egyéni vagy csoportos feladatmegoldásra, 5 gyűjtőmunkára vonatkozik. Két írásbeli és egy szóbeli feladatot jelöltek a szerzők.

D/ A lecke 6 kérdéssel indul, amely a békeszerződés körülményeit idézi fel, majd a „vörös térképet” is újabb 5 kérdés követi. Apponyi Albert képénél a tankönyvszerzők visszautalnak a Lex Apponyira, ehhez kapcsolódik a feladat: „Vitassuk meg, miként viszonyulhattak a nemzetiségi politikusok a magyar béke delegáció vezetőjéhez!” Apponyi Albert beszéde után gyűjtőfeladatot kapnak a diákok, az érveket kell felsorakoztatniuk a békefeltételekkel szemben. Majd következnek az interaktív feladatok (4 db), az interaktív térkép, újabb táblázatok, fényképek, szövegrészek és plakátok. A tanegység ugyan a trianoni békeszerződés címet viseli, de a feladat már a békediktátum által elcsatolt területekről szól. A Rá@dás című részben csupa kérdést találunk a Trianont övező tévhitekkel és legendákkal kapcsolatban. A feladat, hogy nézzünk utána az interneten: milyen válaszokat adott ezekre a történettudomány? Ehhez a feladathoz sajnos nincs megoldás. Az interaktív feladatok legnagyobb erénye, hogy a diákok azonnal visszajelzést kapnak arról, mit oldottak meg jól, és mi hiányzik még. Ha gyakorolni akarnak, találnak még feladatokat a feladattárban, és a médiatár is segíti a felkészülést.

4. Az érettségi vizsga követelményeinek összegzése

Az új, kétszintű érettségi vizsga próbaverziója 2003-ban, majd 2004-ben zajlott, és 2005-től 2017-ig változatlan szabályok szerint működött. A középszintű és az emelt szintű vizsga több ponton eltér egymástól, de tematikáját tekintve hasonló. Általános szabályként érvényes, hogy a vizsga 60%-ban magyar történelmet, 40%-ban egyetemes történelmet kér számon. Az írásbeli mindkét szinten rövidebb, kompetencia-alapú feladatokat tartalmaz az első részben, és esszéket a második részben. A szóbelin meghatározott számú tételből húz a vizsgázó. A vizsgakövetelmények és a vizsgaleírás részleteire itt nem térek ki. 2017-ben annyi változás történt, hogy belépett a rövid feladatok közé egy ún. komplex feladat középszinten, és a választható esszék száma csökkent. Emelt szinten megjelent a komplex esszé, amely lehet korszakokon átívelő, vagy összehasonlító. Az első világháború és az azt lezáró békeszerződés, valamint a határon túli magyarság helyzete mindkét szinten kötelező elem.

A 2003-as és 2004-es írásbeli próba-érettségiben sem a trianoni békével kapcsolatos feladat, sem a határon túli magyarság helyzetére vonatkozó kérdés nem fordult elő. (3. táblázat)

Témák (2005-2021)	Középszint	Emelt szint
A trianoni béke és következményei	23 feladat (ebből esszé: 11)	23 (ebből esszé: 8)
A vizsgafeladatok %-ában	100%	100%
A határon túli magyarság helyzete	9 feladat (ebből esszé: 2)	7 feladat (ebből esszé: 2)
A vizsgafeladatok %-ában	39%	31%

3. táblázat

2005-től 2 vizsgaidőszak van egy évben (májusban és októberben), ez alól csak a 2006. év volt a kivétel, amikor februári vizsgát is beiktattak. Tehát összesen 23 vizsga feladatsorait vizsgáltam. Megállapíthatjuk, hogy középszinten és emelt szinten is a trianoni békeszerződést, vagy annak következményeit ellenőrző feladat/részfeladat a vizsgák közel 100%-ában fordult elő (volt olyan év, amikor kimaradt, de volt olyan is, amikor rövid feladatban és esszé-kérdésként is előfordult). Tehát a felkészülés során mindenkinek számot kell vele vetni, hogy az írásbeli és a szóbeli vizsgán is találkozni fog vele. A határon túli magyarság helyzetének ismeretét már nem kérték ilyen alaposan számon a kérdések összeállítói. Középszinten a feladatok 39%-ában, emelt szinten 31%-ban fordult elő ez a téma: ezen belül is gyakrabban szerepelt a romániai/erdélyi magyarsággal kapcsolatos kérdés (5), a Felvidéket és Kárpátalját érintő, illetve a magyar-csehszlovák lakosságcsereére vonatkozó feladat (4). Általánosságban, a határon túli magyarság helyzetét, az etnikai jogokat számon kérő feladat volt 6 alkalommal, és a délszláv háborúval kapcsolatban a magyarokról 1 feladatban fordult elő kérdés. Bár ez a téma is hangsúlyos a vizsgakövetelmények szerint, a gyakorlatban mégsem realizálódik. Ez pedig a tanárokat és a diákokat is orientálja a felkészülés során. A feladatsorok szerkesztőinek talán érdemes ezen is elgondolkodni.

5. Összegzés

Rövid dolgozatomban a változó Trianon-képet igyekeztem vizsgálni a közelmúlt kutatási eredményei és a tankönyvekben megjelenő reprezentáció alapján. A Trianon 100 Lendület–MTA Kutatócsoport megállapítását elfogadhatjuk: a téma megkerülhetetlen a magyar történelemben. Ugyanakkor sajnálatos, hogy a tudományos álláspontot időnként még mindig „felülírják” a sarlatánok (Ablonczy 2020, 4). A terminus technikusok vonatkozásában is eltolódás figyelhető meg. Ahogyan azt Zeidler Miklós is megállapította: a korabeli sajtóban 1920 januárjától elvették nevezték diktátumnak a békeszer-

ződést, bár érvekkel bizonyos értelemben igazolható. (Zeidler 2020, 18) Ezt a szemléletváltást részben a tankönyvek is magukévá tették. Összességében elmondható, hogy a rendszerváltozás óta – a kétszintű érettségi vizsga 2005-ös bevezetésének is köszönhetően – sokat változtak a tankönyvek, a tananyagbeosztás kiegyensúlyozottabb lett, több a kompetenciafejlesztést célzó feladat. Katona András felhívta a figyelmet arra is, hogy a tankönyv-minősítési eljárásnál fontos szempont az oldalanként átlagosan 1 kép arány. „Számtalan előírás a tankönyv-minősítési eljárásban, hogy az ábra és képanyagban a rendszerezést, összehasonlítást, a folyamatok és problémák magyarázatát, az összefüggések bemutatását, a gondolkodásra késztetést, az értékekre nevelést elősegítő képi elemek aránya érje el a 60 százalékot”. Valóban, a képi források már nem illusztrációként jelennek meg többnyire. Továbbá „a képek és ábrák legalább 25 százalékához kell tartoznia olyan kérdésnek-feladatnak, mely azok feldolgozását segíti. Az elmélyítést, az alkalmazást, a problémamegoldást elősegítő feladatok együttes aránya el kell, hogy érje a kérdések és feladatok 60 százalékát.” (Katona 2010) E feltételeknek Salamon Konrád tankönyve felel meg a legkevésbé, de ezt a könyvet tankönyvként már nem használják a középiskolák. A többi, általam vizsgált tankönyv teljesíti ezeket az előírásokat, de a diákokhoz a legújabb változat áll a legközelebb. Rövidebb szövegeket és sok feladatot tartalmaz, ezáltal gyakorlatiasabb. Az sem elhanyagolható szempont, hogy a világválság időszakában az interaktív tartalmaknak különösen nagy hasznát veszik a tanárok és diákok. Szerencsére más online felületek is folyamatosan fejlődnek, így egyszerűbbé vált rövid animációs vagy dokumentumfilmek, online tesztek beépítése a tanórákba. A tanulók kedvelik azokat a tevékenykedtető feladatokat, amelyekben azonnali sikerélményük van – ilyen lehet egy interaktív szöveghő az

Mi volt a trianoni béke következménye?

óra eleji bemelegítésre, vagy az óra végi ismétlésre. Az itt ismertetett szöveghő 2021 májusában a Mentimeter (www.menti.com) alkalmazással készült egy 12-es osztályban.

Ezzel együtt, egyetértek Katona Andrással a tekintetben, hogy mindegyik tankönyv valamilyen mértékben megfelel/megfelelt a szabványoknak – még ha a hangsúlyokat egyes szerzők máshová helyezték is. (Katona 2010) Csak támogatni tudom a tanulói aktivitás előtérbe helyezését, mert a Z- és Alfa-generáció tagjai már nem a korábbi, hagyományosan könyv-alapú ismeretszerzést preferálják. Mivel számukra a virtuális világ sokkal természetesebb, a tanításnak, módszertannak is ebbe az irányba kell elmozdulnia – akár tetszik ez bárkinek, akár nem. Talán ezért viszonyulnak a Z- és Alfa-generáció tagjai másként a nemzeti traumákhoz is. Közelebb állnak a megbékéléshez; mint ahogyan a Nemzeti Összetartozás Napját megjelenítő, újabb köztéri alkotások is inkább az egységre helyezik a hangsúlyt. (Molnár 2021) Így, általuk, és egymás jobb megismerésén keresztül, végül talán eljuthatunk a József Attila által megfogalmazott ideális helyzetbe, amikor „a harcot, amelyet őseink vívtak, békévé oldja az emlékezés”. (József Attila: A Dunánál)

Irodalom

Ablonczy Balázs (2020): Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés története, 1918–1921. Jaffa Kiadó, Budapest, 2020.

Ablonczy Balázs (2015): Trianon-legendák. Jaffa Kiadó, Budapest, 2015.

Bali János (2020): Trianon a magyar nemzeti emlékezetben. In: Az első világháborút lezáró békeszerződések mai megítélése magyarországi középiskolákban. Történelemtanárok és diákok Trianonról – 100 évvel Trianon után. Kutatási jelentés (Szerk. Ablonczy Balázs, Bali János és Ress Boglárka) Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest, 2020. http://nski.hu/admin/data/file/20200604/az_első_vilaghaborut_lezaro_bekeszerzodesek_mai.pdf Utolsó letöltés: 2022.01.12.

Balogh Endre: Történelem a szakközépiskolák III. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980.

Bazsalya Balázs, Hörich Balázs (2020): A kvantitatív adatgyűjtés eredményei. In: Az első világháborút lezáró békeszerződések mai megítélése magyarországi középiskolákban. Történelemtanárok és diákok Trianonról – 100 évvel Trianon után. Kutatási jelentés (Szerk. Ablonczy Balázs, Bali János és Ress Boglárka) Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest, 2020. http://nski.hu/admin/data/file/20200604/az_első_vilaghaborut_lezaro_bekeszerzodesek_mai.pdf Utolsó letöltés: 2022.01.12.

- Bihari Dániel (2017): Magyar az, akinek fáj Trianon – hirtelen felindulásból jött <https://24.hu/tudomany/2017/06/08/magyar-az-akinek-faj-trianon-hirtelen-felindulasbol-jott/> Utolsó letöltés: 2022.01.10.
- Horváth Zsuzsanna (2009): Az érettségi és az érettségizők. <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/mindenki-kozepiskolaja/erettsegi-erettsegizok> Utolsó letöltés: 2022. 01.14.
- Katona András: Tankönyvvita a 12. osztályos történelemtankönyvekről. Könyv és Nevelés 2010/3. sz. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/tankonyvvita-a-12-osztalyos-tortenelemtankonyvekrrol> Utolsó letöltés: 2022.01.19.
- Molnár Zsolt (2021): Országegyesítéstől nemzetegyesítésig – a Trianon-emlékművek szimbólumváltozásai. Múlt-Kor <https://mult-kor.hu/orszag-egyesitestol-nemzetegyesitesig-a-trianon-emlekmuvek-szimbolumvaltozasai-20210604?pIdx=1> Utolsó letöltés: 2022.01.12.
- Szepessyné Judik Dorottya (2021): Trianoni menekültek a „határvárossá lett Salgótarjában” https://mnl.gov.hu/mnl/nml/trianoni_menekultek_a_hatarvarossa_lett_salgotarjanban Utolsó letöltés: 2022.01.10.
- Tacitus összes művei (ford.: Borzsák István) Évkönyvek I.1. <https://mek.oszk.hu/04300/04353/04353.pdf> Utolsó letöltés: 2022.01.10.
- Trianon a hazai közvélemény szemében. http://trianon100.hu/attachment/0003/2255_trianon_lakossagi_survey_elemzes_final_honlapra.pdf Utolsó letöltés: 2022.01.10.
- Zeidler Miklós (2020): A trianoni béke. Szerződés vagy diktátum? In: Rubicon 2020/6-7. szám

SZEPESSYNÉ JUDIK DOROTTYA**TRIANON UTÁN – SIKETOKTATÁS FELVIDÉKEN****Abstract****After Trianon – teaching children with hearing disability in Hungarian Uplands**

The end of WWI in autumn 1918 and signing the Trianon Peace Treaty on 4 June 1920 had their numerous consequences. Among them we should mention the disintegration of the standardised school network of the deaf built up in Hungary in the era of the Austro-Hungarian Monarchy. During the decades of the dual monarchy 16 such institutes existed in Hungary, then three out of them became part of the Czecho-Slovakian Republic. The Ministry of Education and Culture in Czecho-Slovakia paid special attention on education in deaf institutions. However, the Hungarian teaching in deaf institutes started very hard. First, it existed as a Hungarian faculty in Jolsva, then in 1920 it became an individual Hungarian institute in North Komárom (Komarno) where the majority of the population was Hungarian. This institute educated the deaf children eager to learn in Hungarian from the whole territory of Czecho-Slovakia till the First Vienna Award (1938). The number of students in the institute gradually increased. Altogether 1209 deaf children learning in Hungarian finished school here between 1920 and 1939. The Czecho-Slovak educational system terminated the practice of the Austro-Hungarian Monarchy: it declared that deaf children had to be educated as average schoolchildren, with the same curriculum and subjects. Hungarian authorities had to face that when the deaf institute in Komárom was returned to Hungary after the First Vienna Award. This institute was soon moved to Losonc (Lucenec) – seemingly due to housing problems. The Losonc school has been working to the present day – after numerous alterations, educating children with different disabilities, not just with hearing problems. Hungarian language and literature and history had been taught in Hungarian till 2005 when it was stopped.

Keywords: educating the deaf, Komárom (Komarno), Losonc (Lucenec), didactic studies of history

1. Bevezető gondolatok

Az 1918 őszén véget ért I. világháború, az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés számos következménnyel járt. Ezek közé sorolható a dualizmuskori Magyarországon felépített, egységes siketoktatási hálózat szétforgácsolása. A tanulmányban elsősorban a Magyarországtól a Csehszlovák

Köztársasághoz csatolt terület, a Felvidék¹ kerül görcső alá, illetve hogyan bomlott szét ez a hálózat és milyen következményei voltak az I. bécsi döntés meghozataláig. Elemzésre kerül, hogy a magyar nyelvű siketoktatás mi-

¹ A Felvidékkel kapcsolatos fogalomváltozásokról, térértelmezésekről lásd Hajdú Anikó: Felső-Magyarország, Felvidék – a regionalitás változatai. Fórum Társadalomtudományi Szemle. 2016. 4. <https://forumszemle.eu/2017/01/24/felső-magyarország-felvidek-a-regionalitas-valtozatai/>

A tanulmány összegzéséből idézve: „a »felvidék« rövid ideig egyenlő lett a Magyarországtól Csehszlovákiához került északi területekkel, másrészt viszont „Szlovenszko” (és persze Ruszinszko) is csehszlovák közigazgatási egységgé vált. Az 1938-as első bécsi döntés némileg módosította ezt a képet. 1939-ben megjelent Csátár István és Ölvédi János A visszatért Felvidék című kötete, a magyarországi lapok pedig sorra közölték Visszatért a Felvidék című cikkeiket. Ebből is látszik, hogy az 1918 után eltelt szűk két évtized alatt a megnevezés kezdett a magyarlakta területekre szűkülni. Találkozunk azonban Visszatért a Felvidék déli része kezdetű írásokkal is, tehát nem jelenthető ki kategorikusan, hogy csupán az anyaországhoz visszacsatolt magyar többségű területeket nevezték így; továbbra is élt a Felvidék mint Szlovákia tudat is. Napjainkra jelentése a szlovákiai köztudatban jórészt leszűkül a szlovákiai magyar nyelvterületre, vagyis a jelenlegi Dél-Szlovákiára, Magyarországon azonban ma is gyakran – például az időjárás-jelentésekben – Szlovákia jelentésben használják. (Ugyanakkor a radikális nemzeti olvasatokban megjelent a „Dél-Felvidék” kifejezés is.) A fogalommal tehát továbbra is érdemes óvatosan bánnunk, és figyelembe kell vennünk, mikor milyen kontextusban használhatjuk a Szlovákia, Felvidék, Felföld, Felső-Magyarország fogalmakat.”

Történeti kérdéskörét, háttérét ismerteti Szarka László: Felföld, Felvidék, szláv terület, Slovensko. Adalékok a felföldi magyar–szlovák nemzeti térkijelölés XVIII–XIX. századi történetéhez. In: Papp Richárd–Szarka László A nemzeti tér történelmi reprezentációi. Zenta, 2008. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 143–161. http://adattar.vmmi.org/konyvek/94/4_a_nemzeti_ter_tortenelmi_reprezentacioi.pdf

A „Felvidék” kérdésköre napjainkban is aktuális, lásd a cikket ebben a kérdéskörben Zoltán Szalay: Slovensko nie je Felvidék, odkazuje Korčok. Je to problematický výraz, ale ťažko to zmeniť, reagujú odborníci - Szalay Zoltán: Mi a probléma a Felvidék fogalmával? <https://dennikn.sk/2500045/slovensko-nie-je-felvidek-odkazuje-korcok-je-to-problematicky-vyraz-ale-tazko-to-zmenit-reaguju-odbornici/?ref=list> - <https://ma7.sk/aktualis/dennikn-mi-a-problema-a-felvidek-fogalmaval> 2021. augusztus 11.

Magyarországon a Nat 2012 és a Nat 2020 alapján összeállított kerettantervek elvárt topográfiai adatai között szerepel a Felvidék fogalma is. Lásd: https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_alt_isk_5_8

https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_gimn_9_12_evf

A 11. évfolyamos történelem tankönyvben tisztázásra kerül a trianoni békeszerződés után elcsatolt országrészek elnevezése és azok változása, köztük a Felvidéké is. Lásd: https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11/lecke_05_040?w=felvid%C3%A9k#section-21900137296

lyen formában, milyen pedagógiai módszerekkel és eszközökkel tudott működni a Csehszlovák Köztársaság demokratikus államában és a Magyarországhoz visszacsatolt felvidéki részeken.

2. Trianon előtti körkép

Cházár András Gömör megyei ügyvéd kezdeményezésére, I. Ferenc osztrák császár támogatásával, a Magyar Királyi Helytartótanács által felkarolt siketintézet elsőként Vácon jött létre Magyarországon 1802-ben. Ez az intézet kisebb kezdeményezésektől eltekintve monopóliumhelyzetben volt a magyar siketoktatásban. A kérészéletű, magánkezdeményezésű iskolák közül mindenképp ki kell emelni a Mauksch Mór által, 1835-1849 között fenntartott siketiskolát Liptószentmiklóson. Pozsonyban 1833-ban jött létre és működött egy siketiskola magánfinanszírozásból másfél évtizedig. (Szepessyné 2009, 11)

A siketoktatásban feladatát Magyarországon egyedül végző váci siketintézet tanulóinak száma az évek során fokozatosan emelkedett: 1810-ben 39, 1820-ban 45, 1830-ban 43, 1840-ben 44, 1850-ben 49, 1860-ban 81, 1870-ben 85, 1880-ban 104, 1890-ben 125 és 1900-ban 166 tanuló járt az intézetbe, azonban az igény ennél nagyobb volt (Péterfy, 1902, 4). Igaz, az intézet az egész ország területéről fogadta a siket gyermekeket, azonban az illetőségi adatokat elemezve, zömében Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye mellett Pozsony, Bács-Bodrog, Bihar és Komárom megyékből jöttek a tanulók. (Péterfy 1902, 4)

Az 1868. évi népoktatási törvény életbe lépése számos vitát váltott ki a siketoktatással foglalkozó szakemberek körében, ugyanis nem volt egyértelmű a siket gyermekek tankötelezettsége. Ettől függetlenül számos elképzelés kezdett körvonalazódni, hogyan lehet a siketek oktatását még nagyobb területet lefedve, több létszámmal megvalósítani. Három elképzelésből az ún. dániai rendszer valósult meg, aminek a lényege „*állíttassanak a szükségletnek megfelelő számú szakintézetek!*”. A második, a porosz rendszer javaslata az volt, hogy a siketoktatás megfelelően képzett néptanítók kezébe kerüljön. A harmadikként az osztrák rendszer lehetősége merült fel, miszerint a néptanítók közreműködése mellett a községi lelkészek tanítsák a siket gyermekeket. (Sándor 1878, 359)

A dániai rendszerhez hasonló oktatási hálózat kialakulásához a legfőbb lökést a kiegyezést követő időszak dinamikája hozta meg. Látványos változás, fejlődés volt tapasztalható a siketoktatás területén. Először az izraelita vallású magyarországi és erdélyi gyermekek oktatására 1878-ban nyitotta meg a kapuit az Izraelita Siketnémák Országos Intézete. 10 év múltán az Erdélyben élő siket gyermekek közelebb, Kolozsváron 1888-ban nyílt állami támogatással fenntartott iskolában tanulhattak. A századfordulón Aradon,

Temesváron és Kaposváron pedig városi alapból működő siketintézetek álltak fenn. A kaposvári iskola 1897-ben nyílt meg, melynek alapját 1885-től 1895-ig működő magániskola képezte. A fővárosban élők számára először az 1885-ben jött létre a Frim Antal-féle siketintézet, ahol 1888-ban már 11 diák tanult. Az állami oktatás Budán 1890-ben kezdődött meg, majd 1896-ban Pesten folyt tovább. A budapesti állami siketintézet igazgatója, Borbély Sándor 1900-ban felhívást és tervezetet küldött a törvényhatóságokhoz, amelyben a siketintézetek létesítésére tett javaslatokat. Az iskolák létrehozását segítette az állami szerepvállalás is: 1901-ben létrejöttek az egri, a kecskeméti, a szegedi és a jolsvai intézetek. 1901 és 1902 között Székesfehérváron Berger Tamás, Ungváron Boros Mór jóvoltából vártak magániskolák a diákokat. A tiszántúli siket gyerekek 1903-tól Debrecenbe járhattak iskolába. Szintén ebben az évben Kőrmöcbányán is megnyitotta kapuit a siketintézet. Pozsonyban pedig 1905-ben kezdte meg működését az intézet. (Országos Tiszti Cím- és Névtár, 1905)

Számos siketintézet, többek között a kőrmöcbányai is a megyei pénzalapból működött, illetve államsegélyből, megyei adományokból és megyebeli települések pénzbeli hozzájárulásából tartotta fenn magát. (Szepessyné 2009, 13)

Több oka is volt annak, hogy ilyen későn jött létre ez a siketoktatási hálózat. Egyrészt a magyar társadalom sokáig elzárkózott a siketek oktatásügyének további felkarolásától. Számukra a siket külsőleg nem különbözött az ép hallásúaktól, ezért különösebb érdeklődést nem keltett fel maga iránt, másrészt településenként számuk nem volt feltűnő, így nem vonták magukra a figyelmet. Ráadásul a korabeli közfelfogásban a „siketnémákat összetévesztik a hülyékkel”, őket oktatásra és nevelésre alkalmatlanoknak tekintették, hasznukat senki nem vehette, vagy család által eltartott egyénnek tartották vagy pedig koldulni kényszerültek. Az sem javított a megítélésükön, hogy rosszindulatú, hirtelen haragú, bosszúálló és gonosz egyéneknek tartották őket. Azonban a legfontosabb tényező az volt, hogy oktatásuk költségesnek számított, mivel egy pedagógus maximum 10-15 növendéket taníthatott egyszerre. (Klis 1901, 33-36).

Másrészt nem volt olyan szakmai háttérintézmény, felülről jövő támogatás, ami garantálta volna a létrehozandó intézetek fennmaradását, ami meg is mutatkozott a kéréséletű intézetek számában. A helyzetet a M. Kir. Vallás- és Közoktatási Minisztérium 1899-ben létrehozott Gyógypedagógiai Országos Szaktanácsa oldotta meg, amikor az intézetek „emberbaráti intézményből” hivatalosan is gyógypedagógiai és egyben közoktatási intézménnyé váltak. (Gordosné 2000, 7)

1. ábra: Orvosi formanyomtatvány a körmöcbányai siketintézetbe való felvételhez. Forrás: MNL NML VIII. 332. e. A Rimamurány–Salgótarján Vasmű Rt. Társulati Elemi Népiskolájának iratai. 132/1914.

Az 1868. évi népiskolai törvény körül kialakult vitákat lezárva, 1911-re elkészült „az érzéki és értelmi fogyatkozásban szenvedők oktatásáról és gyámolításáról” szóló törvényjavaslat is, amit – mivel ismét vitákat generált – módosítottak „a süketnéma, vak és szellemileg fogyatékos gyermekek oktatásáról” szóló törvénytervezetre. Ennek a szentesítésére az I. világháború kitörése miatt nem került sor. (Gordosné 2000, 7)

3. Trianon előtti felvidéki körkép

Borbély Sándor 1900. évi felhívása és a Gyógypedagógiai Országos Szaktanács működésének hatására először 1901-ben Jolsván, 1903-ban Körmöcbányán majd 1905-ben Pozsonyban jött létre siketintézet. Az igény és a siketintézetek felé nyújtott elvárás folyamatosan nőtt. Az 1900-1901. évi tanévben még csak nyolc iskola működött (Budapesten kettő, Vácon, Kecskeméten, Temesváron, Kaposváron, Aradon illetve Kolozsváron egy), ahol összesen 494(!) diák végzett. Országos szinten több mint 4000 fő siket gyermek nem részesült semmiféle oktatásban. (Klis 1901, 34)

A siketintézetek küldetése, célja a körmöcbányai intézet iskolai értesítőjében olvasható a legpontosabban megfogalmazva: „A cél az, hogy a süketnéma ne szoruljon mások istápolására, hanem tartsa fen magát a keresményéből. A süketnéma intézetének czélszerű nevelési és oktatási rendszer alkalmazásával, vagyis a hangzó beszéd használatának és kellő real ismereteknek alkalmazásával a süketnémat önállóvá kell képeznie és fel kell őt szabadítania azon gyámság alól, mely életét különben is nagyon szűk korlátok közé szorítja”. (Hercsuth 1904, 14-15)

Orvosi vélemény

a siketnémák körmöcbányai intézetébe felveendő gyermekekről

(Ezen felüliséggel járó orvosi vélemény csak akkor vehető figyelembe, ha tisztelt orvos által állítottott ki.)

Név: _____ 19____ hó _____

1. Vezeté: és keresnév: _____

2. Születési év, hó és nap: _____

3. Hányadik született? _____

4. Születési hely: _____

5. Törvényes, vagy törvénytelen? A szülők esetleges éve? _____

6. Az apa neve, állása, vagy foglalkozása, születési éve? _____

7. Az anya neve, állása, vagy foglalkozása, születési éve? _____

8. A siketiség fokát:

a) teljesen siket-e? _____

b) meghall-e nagy zörejt, sípot? _____

c) hallása segítségével meg tud-e különböztetni egyes, erőteljes hangon ejellett szavakat? avagy a szókincs csak a szóalkotást (magánhangzókat) hallja? _____

d) mely magánhangzókat hallja meg? _____

9. Hány óra borában siketelt meg? avagy siketesen született-e? _____

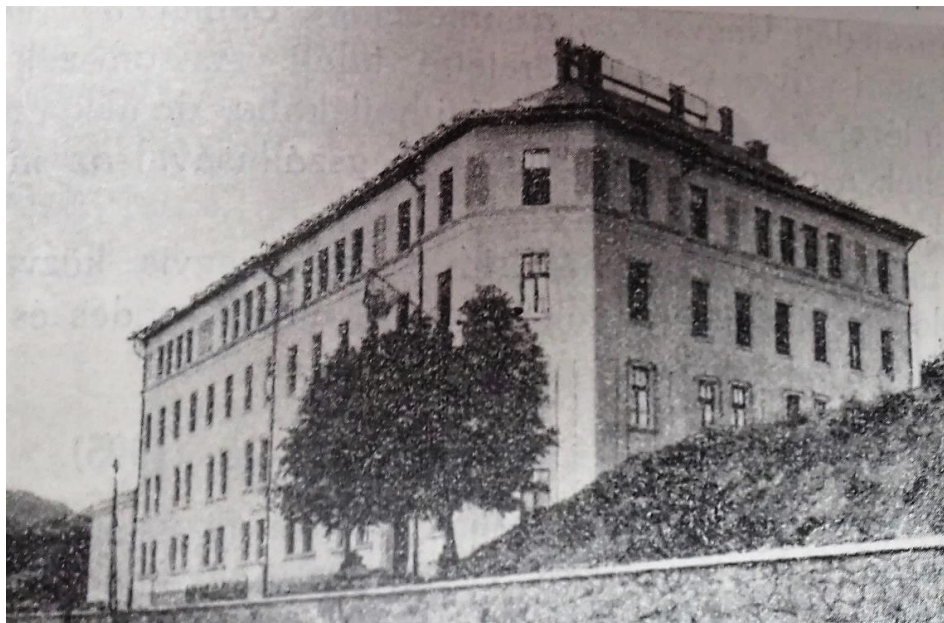
10. Beszél-e, mielőtt megsiketült? (Korai belső hallásosság?) _____

11. Siketiségének oka? _____

12. Milyen testének fejlettsége korához képest? hány cm. magas? mellmérete? _____

13. Esztétikus testi fejlettségének oka? _____

14. Születéskor észlelhető volt-e a vissza-maradékság? _____

2. ábra: A felvidéki siketiskolák között vezető intézményként számon tartott körmöcbányai siketintézet 1918 körül. Forrás: Emlék-füzet a siketnémák váci királyi országos intézete 125 éves fennállásának ünnepe alkalmára, Vác, 1927.

A három intézet biztosította a felvidéki siket tanulók számára az oktatást, az intézeti felvételi hirdetményekben pontosan rögzítették, mely megyéből várják elsősorban a jelentkezőket. A körmöcbányai intézetbe elsősorban Bars, Turóc, Zólyom, Liptó, Árva, Trencsén megyékből, a jolsvai iskolába nagyrészt Gömör-Kishont, Szepes és Sáros megyékből, a pozsonyi intézetbe javarészt Pozsony városából, Pozsony és Nyitra megyékből vettek fel tanulókat. A kincstári ingyenes helyekre az ország bármely részéből vettek fel tanulókat, ezekről az intézet felügyelő-bizottsága döntött. Az intézetbe minden olyan 7. életévét betöltött és 10. életévét be nem töltött gyermeket vettek fel, aki rendelkezett „siketnémaságot igazoló tisztí orvosi bizonyítvánnyal”, illetve himlőoltási bizonyítvánnyal. Segélyezésre csak megfelelő vagyonigazolással voltak jogosultak a diákok.

A nyolc évig tartó, magyar nyelvű, oktatás során a következő tantárgyak által nyújtott ismereteket, készségeket sajátíthatták el a diákok az „élőszó-beszéd módszere használatával és a jelbeszéd kizárásával”: kiejtési gyakorlatok írással és olvasással, beszédtanítás, leíró szemléleti oktatás, fogalmazás, olvasás, hit- és erkölcsstan, számtan, természetrajz, természettan, földrajz, történelem, alkotmánytan, szépírás rajz, kézimunka (kézügyességi gyakorlatok –

slöjd – és női kézimunka), torna. A növendékek száma egy osztályban 8-15 fő lehetett.

Az egyes tantárgyaknál alkalmazandó anyagokat és módszereket a M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter által kiadott 1900. évi 16822. számú és az 1903. évi 17550. számú rendeletei alapján alkalmazták. (Körmöcbányai siketintézet értesítője, 1905-1906. 26)

4. Trianon után – kiszakítva az oktatási hálóból

A trianoni békeszerződés hatással volt a siketintézetek működésére, ugyanis a dualizmuskori egységes siketoktatási hálózat felbomlott. (Szepessyné 2009, 13) A 16 siketintézetből 7 került a határon túlra. Ezek közül három a Felvidéken, és egy a Kárpátalján volt. A felháborodás igen nagy volt, a siketintézeti tanárok legfőbb fórumukban – a Magyar Siketnéma Intézeti Tanárok Országos Egyesülete szakmai folyóiratában: a Magyar Siketnéma Oktatásban – a siketintézetek közötti együttműködés felbomlás megakadályozása céljából nyilatkozatot tettek közzé: *„valószínű, hogy azokat az intézeteket, amelyek tőlünk elvett területre esnek, fenn fogják tartani. Már csak a látszat kedvéért is. A szálakat azonban, amelyek ezen intézeteket ide, hozzánk kötik, nem lehet széttépni. Innen, tőlünk kell nekik továbbra is a tápláló szellemi erőt meríteniük. Ebben az irányban cselekvőleg munkálkodni nemzeti cél, kötelesség.”* (Völker 1920, 2)

A Csehszlovák Köztársasághoz a magyar siketintézetek közül a pozsonyi, a körmöcbányai, a jolsvai és az ungvári került. Ezek az intézetek folyamatosan működtek a csehszlovák-érában. A Csehszlovák Köztársaságnak a kezdeti időszakban szembesülnie kellett az iskolaügyben az Osztrák-Magyar Monarchia „örökségével”: a szlovákiai részen az 1868. évi 38. törvénnyel, a cseh országrészben pedig az 1869. évi 201-es iskolaügyi törvény maradt életben. (Popély 1998, 29)

Az egységesítés lassan haladt előre, ennek céljából készült el – többek között – az 1919. szeptember 6-án megjelent, a prágai Oktatásügyi és Nemzeti Népművelődési Minisztériumnak a Szociálisügyi Minisztériummal együtt kiadott, 37 580/1919. sz. rendelete „a siketnéma állami intézetek szervezeti státuszáról”. A kiadott rendelet kimondta, hogy a legfőbb feladat a siketeknek a halló társadalomba való integrációja. (Vojtechovsky 2011, 163; Vavreková 2014, 501) Rögzítette, hogy a szlovákiai siketiskolák közvetlenül az Oktatásügyi és Nemzeti Népművelődési Minisztérium alá tartoznak.

A rendelet 1. paragrafusa szerint a siket gyermekeknél a hangzó beszéd elsajátíttatásával, az ő készségeikhez igazodó tudás közvetítésével folyt az oktatás. Ez a korszakban uralkodó, erősen jelnyelv-ellenes siketoktatási irányzatnak felelt meg.

3. ábra: A „csebek által túl fényesnek tartott” pozsonyi siketintézet 1918-1924 között. Épületét a siket tanulók Dubnicára (Máriatölgyes) történi elhelyezése után egy lányiskola céljára foglalták le. Forrás: Emlék-füzet a siketnémák váci királyi országos intézete 125 éves fennállásának ünnepe alkalmára, Vác, 1927. 92.

A 2. paragrafus szerint a tanköteles kort elért gyermekek, 7 éves kort be-töltve, először egy előkészítő osztályba kerültek. Ennek elvégzését követően kezdheték meg a nyolc évfolyamos képzésüket. A rendelet IV. fejezetében az oktatás és a tanítás szabályozásáról olvashatunk: a tanulóknak ugyanazokat az ismereteket, készségeket kellett elsajátítani, ami az elemi népiskolákra volt jellemző. Rögzítésre került, hogy a tananyag és a tanterv azonos az „ép-érzékűek” tananyagával. Ami eltérés volt, hogy a kézműves készségek fejlesztésére nagyobb hangsúlyt fektettek (kertészet és mezőgazdaság, asztalos-munkák, ruhakészítés és cipőkészítés, könyvkötés, esztergálás, faragás és kósárfonás, modellezés stb.) a siketek számára kialakított iskolai speciális műhelyekben. A rendelet kimondta, hogy a 4. osztályig ugyanazon tanítók legyenek a gyerekek mellett, aztán felső tagozatban már más tanárok is taníthatták őket. Hangsúlyozta a rendelet, hogy a siket tanulók sikeres oktatását a házirend és a tanterv pontos betartása segíti elő. A 21. paragrafus rögzítette, hogy a szlovákiai siketintézetek tannyelve a csehszlovák (česko-slovenský).

Az intézmények legfőbb feladata gyanánt a helyes artikulált beszéd megtanítását, annak gyakoroltatását, beszédértést, a halló társadalomban szükséges kommunikáció elsajátításának megtanítását jelölte ki. Ennek érdekében

az 1-4. osztályban kizárólag ehhez kapcsolódó tantárgyakat tanultak: kiejtési gyakorlatok írással és olvasással, beszédtanítás, leíró szemléleti oktatás, fogalmazás, olvasás. (Věstník ministerstva školství a národní osvěty, 1919)

A körmöcbányai intézetet 1919. február 8-án vette át a csehszlovák államigazgatás. A korábbi tantestületet és az igazgatót elbocsátották. Csak Štefan Sobolovský maradt, akit 1919. március 1-jétől neveztek ki az intézet igazgatójává. Az intézetben ettől fogva kizárólag csehszlovák nyelven folyt az oktatás. Az intézetbe túljelentkezés volt: az 1920/1921. évi tanévben már 12 osztályban 143 tanuló tanult az iskolában. (<https://zsispkremnica.edupage.org/a/historia-skoly>)

4. ábra: Felvétel a két világháború közötti körmöcbányai siketintézetéről.

Forrás: <https://zsispkremnica.edupage.org/a/historia-skoly>

1932-ben a Prágai Magyar Hírlapban megjelent cikk alapján a siketek korabeli helyzetéről az alábbi olvashatjuk: „A legtöbb siketnéma Szlovenszékön Árva megyében található, ahol mocsaras a vidék. A legideálisabb a helyzet Pozsony, Nyitra, a síkvidék, de már csúnya a statisztika Csallóközben.” Ez a cikk a legeszményibbnek a szlovák nyelvű siketiskolák közül egyedül a körmöcbányait emelte ki, ahol szakiskola is állt a végzett növendékek részére, a cipész-, az asztalos- és szabómesterség elsajátításának lehetőségével. (Rehorovszky 1932, 4.) Ugyanebben az évben megjelent statisztikai adatok szerint 1932-ben Kormöcbányán 302, Jolsván 75 fő, Máriatölgyesen 110 fő járt siketintézetbe, Kassa esetében csak hozzávetőleges adatot tudott közölni: 30-40 fő. (Mikulich 1932, 3.)

Egyesületi háttér gyanánt kiemelendő az 1930-ban, Pozsonyban megalakult Szlovenszékői és Ruszinszékői Siketnémák Egyesülete, amely elsősorban

karitatív, jótékonyági célokat szolgált, a hátrányos helyzetben lévő, szegény siket gyermekeket támogatta. Felhívásaik több alkalommal megjelentek a Prágai Magyar Hírlap hasábjain.

5. Komáromi siketintézet – Csehszlovák Köztársaságban

Az 1919. szeptember 6-án megjelent, a prágai Oktatásügyi és Nemzeti Népművelődési Minisztériumnak Szociálisügyi Minisztériummal együtt kiadott rendelet alapján a magyar nemzetiségű gyermekek számára először Jolsván külön tagozatot, illetve a ruszin nemzetiségű gyermekek részére pedig Ungváron szintén külön tagozatot létesítettek. A szlovákiai németek számára nem létesítettek külön osztályokat, őket Morva-, illetve Csehország iskoláiban helyezték el.

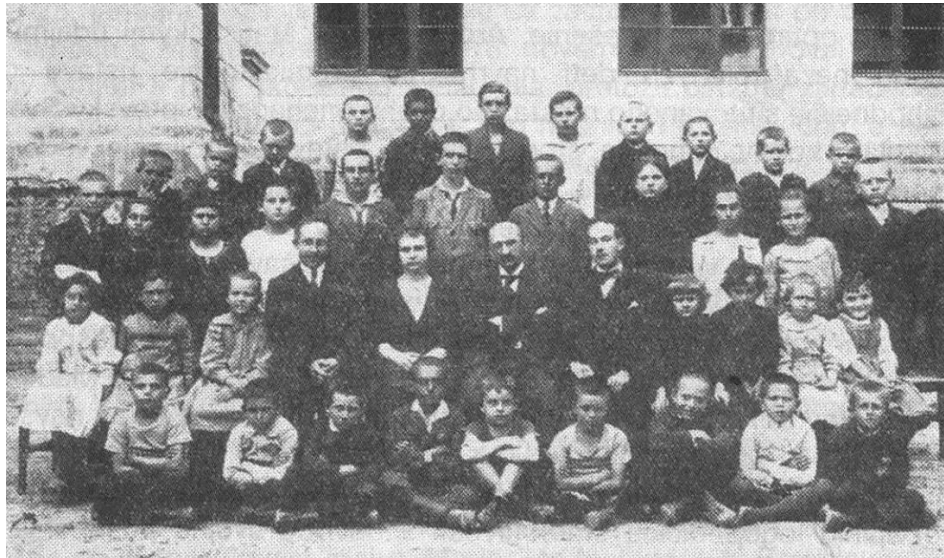
A Jolsván működő siketintézet magyar tagozata rövid életű volt, a földrajzi fekvése és az erősen szlovák nyelvi közeg miatt Prágában az Oktatásügyi és Nemzeti Népművelődési Minisztérium úgy döntött, hogy Komáromba helyezze át az intézetet, ahol önálló magyar tannyelvű intézetet létesítenek. Ennek lebonyolításával Miskey Károly (Karol Miškey) volt körmöcbányai, majd jolsvai siketintézeti tanárt bízták meg. Ő el is kezdte a munkát, de nem sikerült megfelelő helyiségeket szereznie. A tanulóknak az 1920-1921-es tanév elején vissza is kellett térniük szüleikhez és Miskey Károly is visszament Jolsvára. (Pleva 1994, 56)

Az intézet új igazgatóját Körmöcbányáról nevezték ki Szász József személyében, 1920. október 19-én. Az ő nevéhez fűződik az épületben az osztálytermek kialakítása a kölcsönadott bútorokkal. Ilyen körülmények között kezdődött meg a tanítás 1921. február 4-én. Kezdetben 12 tanuló volt, de ez a szám fokozatosan nőtt. (Pleva 1994, 56)

A Gyönyör József- féle Terhes Örökség című műben az alábbi adatokat találjuk a komáromi siketintézetben járó magyar tanulók számáról: 1921/1922. tanévben 3 osztály működött összesen 38 tanulóval. Az 1927/1928. tanévben 6 osztályban összesen 61 tanuló járt. Az 1930/1931. tanévben 8 osztály működött 79 tanulóval, az 1933/1934. tanévben pedig 9 osztályban járt 105 tanuló. Az utolsó – Komáromban töltött tanévben pedig (1937/1938) 8 osztályban 100 tanuló járt. (Gyönyör 1994,169)

Az intézet épületgondjai miatt felmerült az Érsekújvárra való költözés gondolata is. Végül az intézet 1926-ban kibővítette a helységek számát, így az osztályok száma és az újonnan felvehető tanulók száma is bővült. Egy 1928-ból fennmaradt hirdetemény szerint a magyar nemzetiségűek egész Csehszlovákia területéről kizárólag a komáromi intézetbe kérhették felvételüket. A felvételre jelentkezettek „7. életévüket betöltött magyar nemzetiségű siketnéma gyer-

mekek, kik e fogyatkozason kívül más, őket a tanulásra alkalmatlanná tevő hibában nem szenvednek.” 1934-ben ismét felmerült az intézet költöztetése Érsekújvárra, ugyanis Komárom iskoláinak a befogadóképessége egyre kisebb lett és kellett a hely. Ez a kérdés később lekerült a napirendről.

5. ábra: Komáromi siketintézeti tanulói csoportkép. Forrás: Ján Pleva: *Rozvoj organizovanej starostlivosti o sluchovo postihnutých na Slovensku. Historický náčrt. I. 1994.56.*

Az I. bécsi döntés után, 1938. november 2. után került ismét előtérbe a nevezett kérdés. A bécsi döntéssel magyar kézre került városok közül Léva és Losonc jelentkezett, hogy az intézetet városukba költöztessék. Mindkét város kész épületet ajánlott fel, sőt Léván egyenesen mozgalmat indítottak, tekintélyes pénzüsszeget gyűjtöttek a siketintézet átköltöztetési költségeire. Komárom minden követ megmozgatott, hogy megmaradjon az iskola, indoklásként az alábbiak olvashatók: „az elvesztése óriási mértékben sújtaná a város, úgy erkölcsileg, mint anyagilag. A komáromi siketnéma intézet a Felvidék egyetlen ilyenmű intézménye, amelynek a növendékei nemcsak a környező vármegyékből, hanem messze Kárpátaljáról is ide rekrutálódtak. Kulturális szempontból egyik büszkesége Komáromnak ez a messze földön híres iskola, de gazdasági tekintetben is óriási jelentőséggel bír a várost illetőleg. Komárom iparosainak s kereskedőinek évi 200.000 pengő forgalmat jelent az intézet ottléte, gazdasági szempontból is nagy veszteséget jelentene tehát, ha a város kénytelen volna megválni tőle.” Fülöp Zsigmond komáromi polgármester azt akarta elérni, hogy az intézet addig, amíg megfelelő saját épülete nincs, a komáromi mezőgazdasági szakiskola üresen álló épületeiben

kapjon elhelyezést. Ilyen irányú kérelemmel járt el a polgármester Jaross Andornál, a felvidéki ügyek tárca nélküli miniszterénél s Szilassy Béla államtitkárnál, valamint Zsindely Ferenc miniszterelnökségi államtitkárnál, akik valamennyien megígérték támogatásukat ebben az ügyben. (Nehéz 1939, 6)

Végül – a losonci kötődésű dr. Szilassy Béla hathatós közbenjárására – az a döntés született, hogy a komáromi siketintézetet Losoncra költöztetik a volt állami tanítóképző intézet épületébe. Ezzel megszűnt a majd húsz évig működő intézet, ahol 1219 tanuló kapott magyar nyelvű oktatást. (Pleva 1994, 57)

6. Losonci siketintézet – A visszacsatolt Felvidéken

Elsősorban a visszacsatolt felvidéki területeken élő siket tanköteles gyermekek részére működő intézet ünnepélyes avatására, 1939. október 6-án került sor Losoncon. *„Dr. Koltay Ernő polgármester, mint a város egyik új kulturális intézményét köszöntötte az intézetet, mely a városnak anyagi tekintetben is nagy értéket jelent. Szentgyörgyi Gusztáv váci siketnéma-intézeti igazgató, egyesületi elnök a Magyar Gyógypedagógiai Tanárok egylete nevében üdvözölte az új intézetet. Két siketnéma növendék – egy fiú és egy leány – jól érthető verset és beszédet mondott. Befejezésül a losonci honvédszenekar a Magyar Hírszék egyet játszott el. Az avató ünnepség után az intézet helyiségeit és berendezését tekintették meg a jelenvoltak. Nagy elismeréssel tapasztalták azt a rendet, tisztaságot és célszerű berendezkedést, mely minden vonatkozásban korszerű nevelő- és tanintézetet nyújt az ide utalt siketnéma növendékeknek s melynek megvalósulása, az intézkedő főhatóságok áldozatkészségén felül, Tinschmidt Ernő igazgató és a tanári testület odaadó nagy munkáját dicséri.”* (Györgyfy 1939, 286)

Az evangélikus templom mellett található intézet 120 fő befogadására volt alkalmas. Az intézmény mottója az volt, hogy a siketeket *„a hazá hasznos polgáraivá”* nevelje. Felvételi hirdeteménye szerint: *„felvételt nyerhetnek mindazon 6 éven felüli, de 10 éven aluli siketnéma gyermekek, kik más testi vagy lelki fogyatékoságban nem szenvednek, továbbá mindazon tanköteles korban levő siketnémák, kik a visszacsatolás előtt valamelyik szlováknyelvű tanintézetbe jártak, de magyarországi illetőségűek”*. (Új magyarság, 1940, 12)

Az intézmény legfőbb támogatója a Losonci Evangélikus Nőegylet volt dr. Szilassy Béláné vezetésével, aki számos rendezvény megszervezésével növelte az intézet elismertségét, pénzügyi támogatását. Dr. Szilassy Béláné 1939 karácsonyán tartott beszédében kiemelte: *„Engedjék meg, hogy itt felhívjam figyelmüket egy újabb feladatkörre, amit talán éppen az evangélikus Nőegylet védőszárnyai alá helyezett a Gondviselés. A siketnémák intézetére gondolok. Nem véletlen az, hogy éppen a mi templomunk árnyékában találtak otthonra ezek a gyerekek, akik sohasem hallották édes anyanyelvünk zengését. Ezek most még idegeneknek érzik magukat városunkban, várják a női kezek simogatását, adakozó szívük melegét. Ne vonjuk meg*

ezt tőlük! A mai esténken testvéri együttérzéssel támogatják műsorunkat, tárjuk fel szíveinket előttük és fogadjuk be őket testvéri összetartással körünkbe.” (Magyar Gyógy-pedagógiai Tanárok Közlönye, 1940, 20)

6. ábra: Siketiskola Losoncon, 1939-ben.

Forrás: Magyar Gyógypedagógiai Tanárok Közlönye. 1939. 1/8.

Az intézet működéséről kevés adat áll rendelkezésre. 1942-ben rendes tanárai voltak: Tinschmidt Ernő, Dulya Antal, Kanozsay József, Kenderessy Gyula, Pálincás Sándor, Prekopp Ferenc, Prekopp Ferencné, Tamás Lajos, Tinschmidt Ernőné, nevelőtanár: Tuchányi Hedvig. (Magyarország közhivatalainak cím és adattára, 1942, 702.) Az intézet mellett fenntartott varrósiskola vezetését Duchon Annára bízta.

Az intézetben folyó oktatási munkáról egy gépirásos, 13 oldalas iskolaértéssítő maradt fenn, mégpedig az 1943-1944. évi tanévről, amely a háborús viszonyok miatt rövidített volt. A tanév 1944. április 30-ig, a diákok hazaküldése 1944. május 5-ig tartott. A tanárok katonai szolgálatra történő bevonulása miatt az oktatás folyamatos biztosítása céljából összevonták az osztályokat. Az iskolaértéssítőből kiderül, hogy a bentlakásos növendékek életét a légiriadók nehezítették meg nagyon, huzamosabb időt kellett az óvóhelyen tölteniük.

Az 1943-1944. tanévben 118 fő tanuló járt az intézetbe. Az 1939-ben létrejött önképzőkör ebben a tanévben is folytatódott 40 fővel, hetenkénti gyűlésekkel. A kör elsősorban a „növendékek hazafias érzelmeinek elmélyí-

tését” szolgálta. (A siketnémák losonci m. kir. áll. intézetének évkönyve az 1943/1944. tanévről. 1944, 5-7)

A losonci siketintézet rövid magyar időszakának működéséből ki kell emelni – a felvidéki siketoktatás mintaintézményét, a körmöcbányai siketintézet példáját követve – a foglalkoztató intézetet. A foglalkoztató intézet célja az volt, hogy a végzett növendékek valamilyen szakmát szerezzenek iparostanonc képzés formájában.

A végzett lányok részére varrónői iskolát szerveztek, a fiúk számára pedig tanoncotthont létesítettek, ahol a végzett fiúnövendékek a város mestereinél részesültek képzésben (1943-1944. tanévben 18 fiú járt iparos képzésre). Az intézmény rendelkezett kézi szövővel, illetve 4 holdas kerttel, ahol a kertészeti alapismereteket sajátították el. Az 1943-1944. tanév végére kilenc lány növendék varrónői segéd lett, illetve a fiúknál heten, pedig mint szövősegédek szabadultak fel. (A siketnémák losonci m. kir. áll. intézetének évkönyve az 1943/1944. tanévről. 1944, 12)

7. Történelemdidaktikai kitérő

Amikor az I. bécsi döntést követően a Felvidék egyes területei visszakerültek az „anyaországhoz”, az örömből ürmös is vegyült.² A siketoktatás terén is nehézségekbe ütköztek az oktatásirányítók. A Csehszlovák Köztársaság siketintézeteiben a siket tanulók ugyanazt tanulták, mint a halló kortársaik. Ugyanaz volt a tanterv, ugyanaz volt a tananyag, csak más oktatási módszerrel. Ahogy az I. bécsi döntést követően a Felvidék egyes területeit visszacsatolták Magyarországhoz, úgy szembesült az „anyaország” a visszacsatolt területeken folyó, eltérő siketoktatási rendszerrel. Magyarországon annyiban volt eltérés, hogy a siket tanulókat a nekik célzott tantervek alapján tanították. Amikor Losoncon megkezdte működését a Komáromból költöztetett intézet, érezhető volt a változás a tantervekben, tantárgyak összetételében. Ez figyelhető meg a történelem tantárgy esetében is. Ennek egyik példája az 1939-ben kiadott, siket tanulók számára készített történelemtankönyv, mely a VII. és a VIII. osztály számára készült el, heti 2 órára tervezve. Ez a tankönyv, a korabeli, hagyományos történelemtanítás jegyeit viselte magán. A cél a nemzeti identitás erősítése, az állampolgári tudat kialakítása volt. Tartalmában inkább a magyar történelem átfogó eseményeinek megismertetésére törekedett. Kisebbségi arányban a politikailag semleges nemzetközi eseményeket ismertette. Felépítésében kronologikus, folyamatközpontú volt és a tényekre, a megfelelő fogalomhasználatra fókuszált. Tevékenységében tanári

² Lásd Simon Attila: Magyar idők a Felvidéken. Bp., 2014. Jaffa Kiadó

előadás mellett a tankönyvi szövegek megtanítása volt a jellemző, kevés didaktikai eszközzel. (Zsembai 1939)

A két világháború közötti Magyarországon és ebből adódóan a losonci siketiskolában az 1900-ban elfogadott, és többször módosított „Tanterv és módszeres utasítások a siketnémák iskolái (intézetei) részére” volt az útmutató. A kiadott útmutató szerint a magyarországi történelemtanítás célja: „hazánk nagy alakjainak s nemzetünk dicső múltjának megismertetése által a növendékeinkben a haza- és faj-szeretetet ápoljuk; világtörténeti alakok és legnevezetesebb események alapján az emberiség haladásával megismertessük és magasztos céljaik utánzására buzdítsuk őket. Különleges célunk még a kegyelet és a hála felébresztése és ápolása azok iránt, kik siketnémák tanításának úttörői és kiválóbb jótevői voltak.” A tantervhez szorosan kapcsolódó módszertani utasítások szerint az első lépés a tanulók érdeklődésének felkeltése a környékén lévő történelmi emlékekkel. Az utasítás szerint a történelemoktatás progresszív módon történjen, a világtörténelem tanításakor mindenképpen jelezni kell, hogy melyik magyar uralkodó, vagy történelmi esemény történt abban az időpontban. A történelem úgy tanítandó, hogy „ne csak az észet művelje, hanem a jellem- és kedélyképzés céljából a szívre és akaratra is hasson”. (Tanterv és módszeres utasítások, 1908.)

Érdeemes a korabeli történelemoktatásra vonatkozólag elővenni Völker József, soproni siketintézeti igazgató 1927-ben írt cikkét a Siketnémák és Vakok Oktatásügye című folyóiratban. A cikk a Módszerfejlődés és történettanítás a siketnémák iskolájában címet viselte. Völker ismertette a tanár szerepét és a jó történelemóra jellemzőit. A siketintézetekben még mindig használatos íratást szerinte meg kellene szüntetni, a tankönyvek segítséget nyújtanak a siket tanulók szókincsének bővítéséhez, önálló beszéd, vélemény kialakításához. Módszertani szempontból az a történelemóra lehet szerinte jó, ha a tanár minden órára lelkiismeretesen felkészül. A tanár kérdései határozottak, a magyarázatok kimerítőek legyenek. A helyes, jó magyarázat legfőbb próbája a számonkérés.

Segédeszközök gyanánt felsorolta a történeti képeket, a térképeket, az időrendi- és származási táblázatokat. Ezzel kapcsolatban példákat is ismertett. Élményszerűbbé válik a tanítás, ha a tananyagban előforduló történeti helyeket a térképen színes zászlókkal jelezzük. Pl. Mohács esetében 1526. évszám mellett kitűzik a török félholdat, Nagy Lajos korában a magyar zászlót kitűzik az olasz félszigeten. „Elevenséget” lehet bevinni különböző csaták lejátszásával pl. Muhi, Drégely, Kőszeg.

Ha megtörtént a tananyag megmagyarázása, szemléltetése, kikérdezése, akkor tovább lehet folytatni a tankönyvben szereplő tananyag felolvasásával, ismeretlen szavak, kifejezések megmagyarázásával. Fontos a helyes kifejezések megvilágítása, pontos definiálása, azok szó szerinti megtanulása. A kö-

vetkező órában az anyag lefeleltetése során meg kell győződni arról, hogy megértették-e az anyagot a tanulók. Az eljárásnak ezt a részét kiemelten meghatározónak tartotta, főleg a beszéd és az önálló kifejezés gyakorlása céljából. (Völker 1927, 12)

Zárszó gyanánt

A második világháború után a losonci siketintézet visszakerült Csehszlovákiához. Az intézet államosítását követően magyar nyelvű tagozattal folyt tovább a magyar nyelven történő tanítás: a magyar nyelv és irodalom, illetve történelem tantárgyak esetében egészen 2005-ig. (Hefty 2017, 7)

Forrás

A siketnémák losonci m kir. áll. intézetének évkönyve az 1943/1944. tanévről. 1944. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum E 361

Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára VIII. 332. e. A Rimamurány–Salgótarján Vasmű Rt. Társulati Elemi Népiskolájának iratai. 132/1914.

Státny Archív V Banskej Bystrici – Pobočka Lučenec. I. II. VI. A Losonci Katolikus Népiskola iratai. A Losonci Községi Iparos- és Kereskedelmi Tanonciskola Igazgatósága iratai. 1944.

Felhasznált irodalom

Emlék-füzet a siketnémák váci királyi országos intézete 125 éves fennállásának ünnepe alkalmára. Szerk.: Nagy Péter. Vác, 1927. 93 p.

Gordosné Szabó Anna (2000): A gyógypedagógiai iskoláztatás és a gyógypedagógiai szakemberképzés elmúlt száz évéről. In: A gyógypedagógiai oktatás helyzete az ezredforduló Magyarországon. Bp., 5-31. p.

Gyönyör József (1994): Terhes örökség – A magyarság lélekszámának és sorának alakulása Csehszlovákiában. Bratislava, Madách-Posonium. 386 p.

Györgyfy Ákos (1939): Intézet-avatás, közgyűlés, Cházárserleg-est Losoncon. In: Magyar Gyógypedagógiai Tanárok Közlönye. 1/8. 1-3. p.

- Hajdú Anikó (2016): Felső-Magyarország, Felvidék – a regionalitás változatai. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle. 2016. 4. <https://forumszemle.eu/2017/01/24/felso-magyarorszag-felvidek-a-regionalitas-valtozatai/>
- Hefty Angéla (2017) Két- vagy háromnyelvű lehet-e szlovákiai magyar siket? II. In: Carissimi. 6. 6-7 p.
- Hirdetmény. In: Magyar Tanító. 1928. 3/14-15. 352. p.
- Klis Lajos (1901): Közérdekű tudnivalók siketnémákról. In: Siketnémák Közlönye. 1901. 1. 4. 34-36 p.
- Magyar Gyógypedagógiai Tanárok Közlönye. 1940. Szerk.: Györgyfy Ákos. 2/1. 20. p.
- Magyarország közhivatalainak cím- és adattára. Bp., 1942.
- Mikulich Károly (1932): A felvidéki iskolák legújabb statisztikája. In: Beregszász. Görög-katolikus Szemle. 1932. 10. 02. 3. p.
- Módszertani jegyzetek a magyarországi siketnéma intézetek és iskolák tantervének kiegészítéséhez. Szerk.: Klis Lajos. Bp., 1907.
- Nehéz Ferenc (1939): A Magyar Hiszekeggyel búcsúztak a tanévtől a komáromi siketintézet növendékei. In: Felvidéki Magyar Hírlap. 1939. 07. 02. 6. p.
- Pleva, Ján (1994): Rozvoj organizovanej starostlivosti o sluchovo postihnutých na Slovensku. Historický náčrt. I. Bratislava, 106 p.
- Popély Gyula (1998): A magyar iskolaügy kálváriája (Cseh)szlovákiában 1918-1945. In: A Csehszlovákiai magyar művelődésügy története 1918-1998. II. Oktatásügy-közművelődés – sajtó, rádió, televízió. Bp., 5-93. p.
- Rehorovszky Jenő (1932): A siketnéma gyermekek világa. In: Prágai Magyar Hírlap. 1932. 03.30. 4. p.
- Simon Attila (2014): Magyar idők a Felvidéken 1938–1945. Az első bécsi döntés és következményei. Bp., Jaffa Kiadó. 247 p.
- Szarka László (2008): Felföld, Felvidék, szláv kerület, Slovensko. Adalékok a felföldi magyar–szlovák nemzeti térkijelölés XVIII–XIX. századi történetéhez. In: Papp Richárd–Szarka László A nemzeti tér történelmi reprezentációi. Zenta, 2008. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 143–161. p. http://adattar.vmmi.org/konyvek/94/4_a_nemzeti_ter_tortenelmi_reprezentacioi.pdf

- Szepessyné Judik Dorottya (2009): A hallássérült emberek magyarországi mozgalmának története nemzetközi kitekintéssel. In: A fogyatékosügy hazai és nemzetközi története. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar. Bp., 2009. 3-33.p.
- Tanterv és módszeres utasítások a siketnémák iskolái (intézetei) részére. Bp., 1908. 2. kiadás.
- Új magyarság. 1940. 04. 14. 12. p.
- Vavreková, Iveta (2014): Jazyk a miyslenie v tichom svete. In: 9. Študentská vedecká konferencia zborník plných príspevkov. szerk.:Martin Ološtiak. Prešov, Prešovská univerzita v Prešove. 499-509. p.
- Věstník ministerstva školství a národní osvěty, 1919
- Vojtechovsky, Roman (2011): Úvod do kultúry a sveta Nepočujúcich. Bratislava, Two Brothers Company. 274 p.
- Völker József (1920): Élni akarunk! In: Magyar Siketnéma Oktatás. 22. 1-3. p.
- Völker József (1927): Módszerfejlődés és történettanítás a siketnémák iskolájában. In: Siketnémák és vakok oktatásügye. 29. 1-4. 4-12. p
- Zsembai Ferenc: Történelem. A siketnémák intézetei VIII. osztályos tanulói számára. Vác, 1939. 31 p.

Online források

- <https://zsispkremnica.edupage.org/a/historia-skoly>
- <https://forumszemle.eu/2017/01/24/felso-magyarorszag-felvidek-a-regionalitas-valtozatai/>
- https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_alt_isk_5_8
- https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_gimn_9_12_evf
- https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11/lecke_05_040?w=felvid%C3%A9k#section-21900137296

A TANULMÁNYKÖTET SZERZŐI

BESE LÁSZLÓ: a komáromi Selye János Egyetem történelemdidaktika szakos doktorandusza, a Collegium Talentum program ösztöndíjasa

GUSZTINÉ DR. TORONYI JUDIT: levéltár-igazgató, Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára

SEBESTYÉNNÉ BATA ÁGNES: történelem szakos mestertanár, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára

SZEPESYNNÉ JUDIK DOROTTYA: történész, főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára, Selye János Egyetem TKK Történelemdidaktika-PhD-program

VAJDA BARNABÁS: történész, docens, az észak-komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karán működő Történelemdidaktika Doktori Iskola vezetője

